

İNSAN HAKLARI TEORİSİNDEKİ GELENEKSEL, POLİTİK VE HUKUKİ AYRIŞMALAR

TRADITIONAL, POLITICAL AND LEGAL DIVERGENCES IN HUMAN RIGHTS THEORY

Hakemli Makale

Elif ÇELİK*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	961
I. GELENEKSEL (ORTODOKS) YAKLAŞIM	964
A. Gewirth ve Faillik Temelli Yaklaşımı.....	965
B. Griffin ve Kişilik (Normatif Faillik) Temelli Yaklaşımı.....	969
C. Tasioulas'ın Çoğulcu Temellendirmesi	971
II. POLİTİK (PRATİK) YAKLAŞIM	975
III. HUKUKİ YAKLAŞIM.....	983
A. Buchanan ve 'Yansıtmacı' Görüşe İtirazı	983
B. Besson ve Normatif Ahlakilik Yaklaşımı	986
SONUÇ	991
KAYNAKÇA.....	993

ÖZ

Güncel insan hakları teorisinde yer alan tartışmalar bu hakların ahlâki, politik veya hukuki yönlerinden birinden yana bir tutum alınabildiğini sergilemektedir. Bu durumsa, bu özelliklere paralel ve bugün kabul gören üç farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda insan haklarının kaynağı, tanımı, sınırı, işlevi ve yükledikleri gibi bazı sorular; geleneksel, politik ve hukuki olarak adlandırılan yaklaşımlardan birinden yana olan ve kimi zaman bu yaklaşımları bizzat ortaya atan kimi isimler üzerinden cevaplandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası insan hakları literatüründe yer bulan bu ayırmadaki kimi ayrıştırıcı noktalara ve kilit kavramlara işaret etmek ve söz konusu ayırmda rol oynayan belli başlı görüşleri ulusal literatüre kazandırmaktır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, ilgili görüşlere ilişkin bazı eleştirileri ve yaklaşımların birbirleriyle etkileşimini gözlemek mümkün olacaktır.

DOI: 10.32957/hacettepehdf.905270

Makalenin Geliş Tarihi: 29.03.2021

Makalenin Kabul Tarihi: 17.07.2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, E-posta: elif.celik@ogu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4380-1767

Bu makale çalışması Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uyularak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Teorisi, Geleneksel Yaklaşım, Politik Yaklaşım, Hukuki Yaklaşım, Temelcilik

ABSTRACT

Some arguments that appear in the contemporary human rights theory seem to display that there is a positioning based on the moral, political or legal features of these rights. This has resulted in the appearance of three different approaches parallel to those features. In this respect, certain questions such as the source, definition, limit, function, and liability of human rights are being answered by those names who adopt and suggest the very approaches that are named as: traditional, political or legal. The purpose of this study, is to indicate the diverging points and to clarify the key concepts which find place in the international scholarship and to familiarize the national reader with these views. In this respect, the study would also maintain the possibility to observe the interrelation between the approaches and their criticisms against one another.

Key Words: Human Rights Theory, Traditional Approach, Political Approach, Legal Approach, Foundationalism

GİRİŞ

Günümüzde evrensel bir adalet talebini dile getirmekte en etkili araç olarak başvurulan insan hakları kavramının etrafındaki teorik tartışmaların son bulduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nokta, konuyla ilgilenen kimi düşünürler tarafından; kavramın tam olarak ne olduğuna ilişkin henüz yeterli bir fikrimiz olmadığı¹ ya da pek azımızın bu hakların neler olduğu ve bunlara neden sahip olduğumuza ilişkin iyi temellendirilmiş bir fikri olduğu² önermeleriyle ele alınmaktadır. İnsan haklarının uluslararası hukuka ilk kez konu edildiği araç olan Evrensel Bildirgenin, yaygın bir yaklaşımca, farklı disiplin ve kültürlerden kişilerin katılımıyla ve teorik tartışmalar

---

¹ GRIFFIN, James, **On Human Rights**, Oxford University Press, 2008, s. 1. Bu noktada Griffin, kavramın ortaya çıktığı 17. ve 18. yüzyılları takiben, doğal hakların kaynağının teolojik bir açıklamayla aranmasının terk edilmeye başladığına ancak bu yaklaşımın yerine başkaca bir gerekçe koyulamamış olduğuna işaret eder. GRIFFIN, James, “Human Rights and The Autonomy of International Law”, **The Philosophy of International Law** (eds. S. Besson, /J. Tasioulas), Oxford University Press, New York, 2010, (s. 339-357), s. 339.

² ROSEN, Michael, **Dignity: Its History and Meaning**, Cambridge University Press, 2012, s. 54.

dahilinde ortaya çıktığı söylenegelmekteyse de³, Bildirge'ye ilişkin dikkat çekici noktalardan biri, bizzat bir doğal haklar kuramcısı ve Bildirgenin kaleme alınmasında aktif rol oynamış bir katılımcı olan Maritain tarafından: “insan hakları konusunda bir şartla anlaşmıştık; kimse neden oldukları sorusunu sormayacaktı”⁴ şeklinde dile getirilmiştir. O hâlde insan haklarına ‘niçin’ sahip olduğumuz sorusunun Evrensel Bildirge ile yeterince açıklığa kavuştuğunu söylemek mümkün değildir. Günümüz yazarları da, insan haklarına içkin önemli bir sorunu: “kavramın hem teorik ve soyut oluşu hem de hem pratik ve aciliyet arz eden niteliği”⁵ olarak formüle etmeye devam etmektedirler.

Diğer yandan insan hakları teorisine ilişkin bu gerekçe sorusu dikkate alınırken, kavramın disiplinler arası boyutunun devreye girecek olması kaçınılmazdır. Zira, kavramı etik çerçevesinde ele alan felsefi yaklaşımlar⁶ ve kavrama insani ve sosyal bilimler bakımından yaklaşan teorisyenlerin ve çoğu kez tüm bunların dışındaki hukukçuların hareket noktaları farklı olabilecektir⁷. Bununla beraber, bugün gelinen noktada insan haklarının hem etik hem politik hem de hukuki nitelikte bir kavram olduğu da ortadadır. Dolayısıyla kavramla ilgilenmek isteyen bir kişi için bütün bu

³ Evrensel Bildirgenin kaleme alınış çalışmalarındaki kimi tartışmaları, fazlaca dillendirilmeyen konular bakımından tarihsel açıdan ele alan bir çalışma için: AYBAY, Rona, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye** (1945-1948), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 11-54.

⁴ MARITAIN, Jacques, **Human Rights: Comments and Interpretations**; A Symposium edited by Unesco, UNESCO, 1948, s. 1.

⁵ FREEMAN, Michael, “The Philosophical Foundations of Human Rights” **Human Rights Quarterly**, Cilt: 16, Sayı: 3, 1994, (s. 491- 514), s. 491.

⁶ Uluslararası literatürde bu yaklaşımı yansıtan tüm yazarları burada sıralamak imkansızken; ülkemiz dahilinde akla gelebilecek özgün bir örnek; felsefi antropolojiden hareketle olan etik temellendirmesi ve bu doğrultudaki eserleri ile İoanna Kuçuradi olacaktır. KUÇURADI, İoanna, **İnsan Hakları Kavramı ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2007; KUÇURADI, İoanna, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2009. Bunun dışında İnsan haklarının felsefi temellerini ele alan çalışmalara ulusal literatürden verilebilecek güncel bir örnek için: TEPE, Harun, **İnsan Hakları Felsefesi**, Bilgesu Yayıncılık, 2019. Konuyu kamu hukuku ve siyaset bilim bağlamında ele alan kimi çalışmalar içinse verilebilecek bazı örnekler: UYGUN, Oktay, “İnsan Hakları Teorisi” içinde **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayıncılık, 2014; ERDOĞAN, Mustafa, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Hukuk Yayınları, 7. Baskı, 2019.

⁷ Örneğin Kemal Gözler: insan hakları kavramına farklı disiplinlerden yaklaşabilmenin mümkün olduğunu dile getirirken; söz konusu “insan hakları hukuku” olduğu durumda, bu bilim dalının konusunun yalnızca saf hukuk teorisinden yola çıkarak pozitif hukuk kurallarını incelemesi gerektiğinden yana olduğunu belirtmektedir. GÖZLER, Kemal, **İnsan Hakları Hukuku**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2017, s. 34-37.

zenginlik aynı zamanda kafa karıştırıcı bir hale bürünebilmektedir. Bu noktada Freeman, insan hakları teorisiyle uğraşan birini üç temel seçeneğin beklediğine işaret etmiştir. Bunlardan ilki, temelci bir anlayışı benimseyerek insan haklarını Tanrı'dan ya da Tanrı yerine geçecek bir kavramdan yola çıkarak temellendirmek; ikincisi, temelci bir anlayıştan vazgeçerek insan haklarının tarihsel gelişimi ve değişime bakmak ve bu yoldan ilerlemek; üçüncü olarak bir başka yol bulmak olacaktır⁸. Bu üçüncü yol, kimi düşünürler tarafından insan hakları kavramını topyekûn reddetmekle⁹, kimileri tarafından insan haklarına ilişkin olası bir felsefi temelciliğin peşini bırakmak ve bu hakların duygusal yönüyle ilgili farkındalık artırmak gerekliliğiyle desteklenmiştir¹⁰. Bu çalışmada Freeman tarafından dile getirilen seçeneklerden ilk ikisinin kapsamına girebilecek türden yaklaşımların konu edinildiğini söylemek yanlış olmaz.

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, kavrama ilişkin söz konusu teorik karışıklığa belirli bir sınırlama dahilinde açıklık kazandırmak ve uluslararası literatür ışığında güncel insan hakları teorisinde yer alan ve insan haklarını 'olumlayan' bazı yaklaşımları formüle etmek olarak ele alınabilir. Başka bir ifadeyle bu çalışma, insan hakları 'vardır çünkü' ve 'şunlardır çünkü' şeklindeki bir önermenin arkasını doldurabilmek için başvurabileceğimiz etik, politik ve hukuki argümanların ve bu konuda başvurulabileceklerin isimlerin kimler olabileceğine dair güncel ancak sınırlı bir izlek oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan yapılacak sınıflandırmada, yakın zamanlı uluslararası literatürde de en sık karşılaşıldığı biçimiyle; insan haklarına ilişkin 'Geleneksel (ortodoks) Yaklaşım', 'Politik Yaklaşım' ve 'Hukuki Yaklaşım' şeklinde bir ayırım benimsenecektir. Ancak belirtmek gerekir ki yaklaşımların ortak noktası, insan hakları kavramını esaslı bir biçimde eleştiren ya da kavramsal olarak reddeden yaklaşımların¹¹ aksine, kavramın farklı yollarla da olsa kabulüne ve

---

⁸ FREEMAN, 1994, s. 498.

⁹ MACINTYRE, Alasdair, *After Virtue*, 3. Baskı, University of Notre Dame Press, 2007, s. 69.

¹⁰ RORTY, Richard, "Human Rights Rationality and Sentimentality", *On Human Rights*, (eds. S. Shute/ S. Hurley), The Oxford Amnesty Lectures, Basic Books, 1993, s. 119.

¹¹ Kavramı olumsuzlayan ya da eleştiriye tabi tutan teorik tartışmaları zikretmek bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak konuyla ilgili ulusal literatürde ilgi çekebilecek çalışma, derleme ve çevirilerden yalnızca bir kısmı şunlar olabilir: Genel bir sayı olarak: **Tesmeralsekdiz** (İnsan Hakları Nasıl Hak Hangi İnsan), (eds. B. Eren/ E. Koyuncu), Sayı: 4, 2009; Çeviri bir yayın olarak: DOUZINAS, Costas, **Hukuk Adalet ve İnsan Hakları** (Çeviren ve sunanlar: R. Sağlam/ K. Akbaş),

gerekelendirilmesine yöneliktir. Bu bakımdan, bu çalışmada, kavram üzerinde öyle ya da böyle bir olumlamayı içeren görüşlere yer verilerek bu görüşlerin söz konusu kabule ulaşma çabalarındaki mantıkları ele alınacaktır. Belirtilmesi gereken önemli bir nokta, insan hakları kavramını anlamak bakımından burada konu edilen isimlerin ve yansıttıkları görüşlerin salt bir referans olarak görülmesi gerekmediğidir. Burada yer alan isimler; ortaya somut çıkış noktaları ve kavramlar koyabilmiş olmaları, birbirlerini gerek eleştirel gerekse destekleyici olarak konu edinmeleri, teorilerinde birbirlerinden ayıştıkları noktalardan beslenmeleri, ortaya koyulan bu üçlü yaklaşıma yön vermiş ve nihayetinde bu ayırmda bizzat saf tutmuş olmaları nedeniyle seçilmiştir.

I. GELENEKSEL (ORTODOKS) YAKLAŞIM

Belirtmek gerekir ki burada kullanılan geleneksel sözcüğü bir indirgeme ya da modası geçmişliği ifade etmek adına değildir. Esasen bu başlık altında yer alacak yaklaşımlara geleneksel ya da ‘ortodoks’, yaklaşımlar adı verilmesi, bu yaklaşımlar dışında duran düşünürlerin, bu yaklaşımları kendi pratik yaklaşımlarından ayırt etmek için geliştirdiği ve böylelikle literatüre kazandırdığı ifadelerdir¹². O hâlde geleneksel yaklaşım, en genel anlamda, insanların sırf insan oldukları için sahip oldukları haklar kabulüne dayanan ve doğal haklar olarak görülen bu haklara ilişkin günümüz dünyasının değerleriyle bir temellendirme yapmak gereği üzerinden ilerleyen yaklaşımlara verilen bir tanımdır denilebilir. İnsan hakları temelciliği ise, bu hakların meta-etik ya da de-ontolojik, ancak her durumda nesnel temelleri olduğu iddiasıyla yola çıkmak anlamına gelmektedir¹³. Bu anlamda burada söz edilen ‘gelenekçilik’ ya da ‘ortodoksi’ insan haklarının nedeni sorusunu insana, doğaya ya da ahlâka ilişkin bir

---

NotaBene Yayınları, 2. Baskı, 2016; Eleştirilerin eleştirisi olarak: TEPE, Harun, “İnsan Hakları Eleştirileri Üzerine Düşünmek”, **Posseible Düşünme Dergisi**, Sayı: 16, 2019, (s. 7-18).

¹² Örneğin, Beitz, insan haklarını, insanların sırf insan olmaları bakımından sahip oldukları haklar şeklinde ele alan görüşlere, doğacı (*naturalistic*) görüşler adını vermektedir. Benzer biçimde Raz’ın da, bu görüşleri geleneksel görüşler olarak ifade ettiği görülmektedir. BEITZ, Charles, **The Idea of Human Rights**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 49; RAZ, Joseph, “Human Rights Without Foundations”, **The Philosophy of International Law**, (eds. S. Besson, /J. Tasioulas), Oxford University Press, 2010, s. 322.

¹³ TASIIOULAS, John, “On the Foundations of Human Rights”, **Philosophical Foundations of Human Rights** (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford, 2015, s. 45.

özelliğe, ya da öncelikli bir değere dayandırarak cevaplamayı seçmesi bakımındandır. Ancak söz konusu temellendirmenin insan doğasına ilişkin kabul edilen bir ya da birden fazla özelliğe ya da önceliğe mi, insanın ihtiyaçları kavramına mı, insanın menfaatleri kavramına mı ya da yine insana atfedilegelen insan onuru gibi bir özelliğe mi dayanacağı, yeri geldiğinde bu yaklaşım içindeki farkları ortaya koyacaktır. Yinelemek gerekir ki bu yaklaşımdaki en temel nokta her şeyden önce insan haklarının ahlâki ağırlığına ilişkin bir kabuldür. Bu da bu hakların sözleşmeyle, hukuken ya da politik olarak tanınıp kabul edilmelerinden önce ve bağımsız olarak ele alınmaları demek olacaktır. Hukuki idealizm¹⁴ ile ilişkili olarak ele alınabilecek bu yaklaşım en basit anlatımla hukuki bir gerekçenin kaynağını moral bir gerekçelendirmeden alması gerekliliğinde ısrar ederken bu ahlâki kavramsallaştırmanın nasıl ve ne üzerinden yapılacağı ise yaklaşımların ayırt edici ya da kilit noktası olacaktır. Bu çalışmada geleneksel yaklaşımda ön plana çıkan isimlerden yalnızca bazıları, bu yaklaşımdaki dayanakları ve kilit kavramları ile ele alınacaktır. Bu bakımdan geleneksel yaklaşım dahilinde rasyonel bir insan hakları temellendirmesi denildiğinde ön plana çıkan iki düşünür olan Gewirth ve Griffin ve kendi düşüncesini ‘koyu geleneksel’ bir temellendirme olarak adlandırmayan güncel bir düşünür olan Tasioulas’ın görüşlerine yer verilecektir.

A. Gewirth ve Faillik Temelli Yaklaşımı

İnsan haklarına kaynağını veren şeyin insanın rasyonel ve buna paralel ahlâki doğası ya da bu doğaya karşılık gelen ‘faillik’¹⁵ kavramıyla -ancak farklı içeriklendirmelerle- ele alınması, literatürde bilhassa Gewirth ve Griffin’in insan hakları

¹⁴ Hukuki idealizm yaklaşımının da kendi içinde farklı ekolleri barındırdığı ve Gewirth teorisinden yol alan Sheffield okulu olarak bilinen gruba mensup Beyleveld ve Brownsword’un bu bakımdan katı bir idealizmi savunduğu dile getirilmiştir. Bu düşünürlere göre gerçek anlamda bir hukuk kuralının mutlak yükümlülükler doğurması beklenmekte ancak böyle olabilmesi için de söz konusu hukukun Genel Tutarlılık İlkesiyle çelişmeyen türden bir hukuk olması gerekmektedir. WARD, Tony, “Two Schools of Legal Idealism: A Positivist Introduction”, **Ratio Juris**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2006, (s. 127-140), s. 130-131.

¹⁵ Kullanılan terminolojinin Ceza Hukukunda yer bulan ‘faillik’ kavramından farklı bir kullanımı yansıttığı açıktır. Bu bakımdan, Gewirth teorisinde: iyi kabul ettiği bir amaca yönelik ahlâki tercihler yapma kapasitesine ve eylemliliğine sahip bir özneyi tarif etmek üzere kullanılan ‘agency’ sözcüğünü, dilimizde yer alan faillik sözcüğü ile karşılamak uygun görülmüştür.

görüşlerinde ön plana çıkmaktadır. Kant çizgisinden yol olarak rasyonel bir ahlâkîlik teorisine dayanan Gewirth, insan haklarını, bütün rasyonel failer için geçerli ve bağlayıcı olacak prensipler bularak açıklamak yolundadır. Gewirth, ‘insan hakları var mıdır’, ‘insan hakları ahlâki hakların bir kategorisiyse; ahlâki haklar var mıdır’ gibi sorularla ilgilenmekte ve bu sorulara verilecek cevapların insan hakları bakımından hukuk ya da sözleşmeye değil, ahlâka dayalı olması gerektiğini savunmaktadır¹⁶. Gewirth, insanların aynı zamanda farklı ahlâki hakları olabileceğini ancak bunlardan yalnız ahlâki olarak evrensel olarak paylaşılabilenlerin insan hakları olarak adlandırılabilceğini belirtmektedir¹⁷. Düşünür, burada yer alan ahlâk ve ahlâklılık kavramlarına özellikle bir açıklama getirme ihtiyacı duyar. Buna göre ahlâk, çeşitli anlamlarda kullanımı bir yana, her gerçek ya da muhtemel fail için en önemli ihtiyaçlarını eylemek adına kategorik olarak zorunlu gereklerdir¹⁸. Bu bakımdan düşünür, ahlaki yaklaşımların farklı türden olabileceğini kabul etmekle birlikte hepsinde ortak olanın ve önem arz edenin ‘eylemlilik’ olduğunu kabul etmektedir.

Gewirth’in insan hakları gerekçelendirmesi en sadeleştirilmiş haliyle şu şekilde özetlenebilir: İnsanlar amaçlarına ulaşmak için eylerler ve bu eylemlilik onları bir fail yapar¹⁹; Bu failer aynı zamanda amaçlarının kendileri için iyi ve gerekli olduğunu kabul ederler bu bakımdan amaçlarına ulaşmaları gerektiği yönündeki inançları rasyoneldir; Bir fail amacına ulaşırken özgür ve iyi olması gerektiğini, özgürlük ve refah kavramlarının amaçlara ulaşmak için gerekli iyiler olduğunu bilir ve bunun diğerleri tarafından da kabul edilmesini ister; Bu noktada fail kendi özgürlük ve refahına saygı duyulmasının bir gereklilik olduğundan hareketle bunun aynı şekilde başkaları için de gerekli olduğuna ikna olur zira tutarlılık bunun gerektirir; Dolayısıyla fail, bunların kendisi dahil herkeste korunması gerektiğini bilir ve bu tutarlılığa göre

---

¹⁶ GEWIRTH, Alan, “The Basis and Content of Human Rights”, *Georgia Law Review*, Cilt: 13, 1978, (s. 1143-1171), s. 1144.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid, s. 1148.

¹⁹ Öte yandan bu eyleme düşünürün atfettiği iki özellik vardır. Bunlardan ilki eylemin kişinin isteğiyle; özgür biçimde ve gönüllü olması diğeryse eylemin kişinin belirlediği bir sonuca yönelmesi yani amaçlıdır. GEWIRTH, Alan, *The Community of Rights*, University of Chicago Press, 1996, s.13

hareket eder²⁰. Gewirth, bu diyalektiği “kendinin ve başkalarının genel (generic) hakları uyarınca hareket et” biçiminde bir normatif ilkeye dönüştürür ve bunu insan haklarına uyarlar. Gewirth’in daha önce belirttiği üzere özgürlük ve refah en genel (*generic*) haklardır²¹. Öyleyse özgürlük ve refaha ulaşmak yönündeki hakları inkar etmek failin kendisiyle çelişmesi anlamına gelecek ve bu hakların yalnızca başkaları için değil aynı zamanda failin kendisi için de inkar edilebilmesinin önünü açacaktır²².

Görüldüğü gibi Gewirth, insan haklarını ele alırken insan olmak kavramı yerine ‘faillik’ kavramına başvurmuştur. Bu bakımdan ona göre insanlar ne doğalcı yaklaşımların yaptığı üzere sırf insan oldukları ne de yalnızca insan olmanın bir özelliği olarak görülen bir rasyonaliteye sahip oldukları için haklara sahip olacaklardır²³. Burada ahlâki önem taşıyan kilit nokta eylemlilik durumu olmaktadır. İnsanın, amaçları olan rasyonel bir varlık olmasını ve bu anlamda ahlâki bir konuma sahip olmasını faillik olarak adlandıran Gewirth, tam da sahip olunan bu rasyonelliğin bizden başka herkesin de insan haklarına sahip olduğunu kabul etmememiz sonucuna yol açacağını savunmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak Gewirth, hem insan haklarına neden sahip olduğumuz (ahlâki bir konuma sahip oluşumuz, faillik) hem de insan haklarının neden evrensel olması gerektiğine bir açıklama sunma iddiasındadır. Ona göre bu metot dayatmacı değil diyalektik bir normatif taşımaktadır²⁴.

Gewirth’in teorisine yönelik kabul edilecek noktalardan biri, insan haklarını açıklamak bakımından kendinden önceki yaklaşımların tutarlılık bakımından ötesine geçebilirken aynı zamanda seküler temelli bir yaklaşım olmayı başarabilmesidir²⁵. Düşünürün ‘genel tutarlılık’ ilkesini özellikle hukuk teorisine uyarlamaya adanmış olan

---

²⁰ Bu formüle ediş biçimi, Gewirth’in çok daha ayrıntılı olarak ele aldığı gerekçelendirme basamaklarından yalnızca bir kısmının, yazar tarafından basitleştirilerek ele alınmış bir özetidir. Uzun anlatım için: GEWIRTH, 1996, s. 17-20.

²¹ GEWIRTH, 1978, s. 1155.

²² GEWIRTH, Alan, “Why There Are Human Rights”, **Social Theory and Practice**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1985, s. 236.

²³ Ibid, s. 235.

²⁴ GEWIRTH, 1985, s. 236.

²⁵ KOHEN, Ari, “The Possibility of Secular Human Rights”, **Human Rights Review**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, (s. 49-75) s. 51-54.

Beyleveld, bu ilkeyi Kant'ın felsefi antropolojisini yeniden şekillendirmek ve kategorik emperatifi bu ilkeyle ele almak²⁶; ve bu formülü insan onurunun korunması bakımından kilit bir formül olarak ele alıp bilhassa çetrefilli biyo-hukuki olaylara uyarlamak²⁷ bakımından pratik konulara uygulamayı başarmıştır.

Diğer yandan bu çalışmanın amacı bakımından Gewirth, yalnızca, insan haklarına yönelik rasyonel bir ahlâki temellendirmeyi bilhassa faillik kavramına dayanarak inşa etmesi bağlamında bir örnek olarak ele alınmaktadır. Bu noktada burada değinilebilecek eleştiriler de düşünürün sistematığına yönelen değil, bizzat teorisinin dayandığı rasyonel bir eyleyen varsayımı ve bu kabulün insan hakları yaklaşımındaki rolüne odaklanan eleştiriler olabilir. Bunlara bir örnek, teorinin yaygınlık kazandığı seksenli yıllarda Husak tarafından yöneltilmiş ve Gewirth tarafından da dikkate alınarak cevaplanmış olan eleştiridir. Husak, insan kapasiteleri bu denli farklıken, faillik gibi bir temelin hak sahipliği bakımından nasıl iş görebilecek olduğu sorusunu yükseltmektedir²⁸. Buna cevaben Gewirth, yaklaşımında, doğrudan faillik ve insan haklarına sahiplik arasında kurduğu bir ilişkiye değil; her gerçek ya da muhtemel failin bu hakların varlığını başka insanlar için de kabul etmek zorunluluğuna odaklanılması gerektiğini belirtmiştir²⁹.

Gewirth'in teorisine yönelik soru işaretleri günümüzde de devam edebilmektedir. Bu noktada Kohen, Rorty'nin insan haklarına yönelik rasyonel temellendirmelerdense bu hakların duygusal yönüne odaklanılması gerektiği yönündeki önerisine³⁰ yönelir ve bu türden salt rasyonel temellendirmelerin gerçek hayatın tehlikeleri gözetildiğinde yetersiz olduğunu yineler³¹. Bu doğrultuda Kohen de Gewirth teorisinin sakıncalı bir yanı olarak; bir kabul olarak ele aldığı 'rasyonel özne' kavramına odaklanır. Ona göre

²⁶ BEYLEVELD, Deryck, "What is Gewirth and What is Beyleveld?", **Ethical Rationalism and the Law**, (eds. P. Capps/ S. Pattinson), Hart Publishing, 2017, s. 239.

²⁷ BEYLEVELD, Deryck/ BROWNSWORD, Roger, **Human Dignity in BioEthics and Biolaw**, Oxford University Press, 2001, s. 69.

²⁸ HUSAK, N. Douglas, "Why There Are No Human Rights", **Social Theory and Practice**, Cilt: 10, Sayı: 2, 1984, (s. 125-141), s.132

²⁹ GEWIRTH, 1985, 240.

³⁰ Bu karşı çıkışın ayrıntıları için RORTY, Richard, "Human Rights, Rationality, and Sentimentality", **On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures**, (eds. S. Shute, S. Hurley), New York: Basic Books, 1993, s. 111-135.

³¹ KOHEN, 2005, s. 65.

de ‘kimin kendisiyle aynı hakka sahip olmaya degecek bir rasyonel bir özne olacak olduğun’ kararını verecek olan kişi, teoride son derece idealize edilen failin kendisidir ve fail pekala ‘kurbanını’ -tarihte örnekleri görüldüğü üzere- kadın, kuir, sakat, ya da farklı bir sosyal sınıftan olması nedeniyle kendisinden daha ‘az’ bir fail olarak görebilecek ve böylelikle onun haklarını kabul etmeyebilecektir³².

B. Griffin ve Kişilik (Normatif Faillik) Temelli Yaklaşımı

Görüşlerinde faillik kavramına dayanan ancak bunu bir üst kavram içinde kullanan bir diğer düşünür Griffin’dir³³. Griffin insanların insan olmaları nedeniyle haklara sahip olmaları gerektiği tanımında bir ‘eksiklik’ olduğu düşüncesinden yola çıkmakta ve insan haklarının kaynağını nereden aldığı sorusunu problem edinmektedir. Griffin, mevcut insan hakları temellendirmeleri konusunda tatminsizliğini ortaya koyarken, başarılı bir insan hakları gerekçelendirmesinin ‘insan onuru’ gibi belirsiz bir tanımın ötesine geçebilen açıklamalar yapabilecek bir nitelik taşıması ve daha sağlam özelliklere sahip olması gerektiğini ifade eder³⁴. Bu bakımdan Griffin, insan haklarının kaynağını bir başka kavram olan ‘kişilik’ (personhood) kavramına dayanarak açıklar. Kişilik kavramı ve korunması ise temelde üç değerle mümkün olabilecektir. Bunlar düşünürü göre otonomi, özgürlük ve bu iki statüyü sağlayabilmek adına olan gerekliliklerdir³⁵. Bununla birlikte düşünürün insan hakları temellendirmesi yalnızca bu kavram üzerine değil aynı zamanda uygulanabilirlik (*practicality*) kavramı üzerine kuruludur. Uygulanabilirliği anlamlandırırken de hem insan doğasının hem de toplum doğasının özelliklerini gözetmek gerekecektir³⁶. Böylelikle kişilik kavramının gereklerinden hareket ederek hakların neler olduğu belirlenebilirken, uygulanabilirlik bu hakları şekillendirebilmeye yarayacaktır³⁷. Düşünür, kişilik kavramından yola çıkarak

³² Ibid.

³³ Öte yandan Griffin, çalışmasının başında kendisinin de faillik temelli bir yaklaşım benimsemekle birlikte Gewirth’in teorisinden ayrıştığının altını çizer. GRIFFIN, 2008, s. 4.

³⁴ GRIFFIN, 2008, s. 21.

³⁵ Ibid, s. 33.

³⁶ Ibid, s. 38, 39.

³⁷ Ibid, s. 192.

pek çok insan hakkı listesinin de oluşturulabileceğini iddia etmektedir³⁸. Diğer bir nokta, düşünürün insan haklarını dayandırdığı kişilik kavramını, insan refahı ya da gelişimi düşüncesinin bir gereği olarak değil, bizzat insan statüsüne sahip olmanın gereği olarak ele aldığıdır. Bu, Griffin'e göre salt bir *homo sapiens* tanımının ötesine geçen bir duruma ilişkindir ve bu anlamda doğal hukuka dayandırılarak ortaya atılan insan haklarının tarih dışı olduğu iddiası da geçersizdir³⁹.

Griffin, kişilik kavramının içeriklendirilmesinde 'normatif faillik' (*normative agency*) kavramına başvurmuştur. İnsan hakları, görünen o ki, evrensel olmalıdır; çünkü insanlar bu haklara normatif bir faillik nedeniyle sahiptirler⁴⁰. Bununla birlikte farklı çalışmalarında ve eleştirilere cevaben, kendi insan hakları teorisindeki önemli noktanın normatif faillığe sahip olmak bakımından değil, bu statüyü koruyabilmek adına önemli olduğunu da ifade etmiştir⁴¹. Bu doğrultuda insan haklarına neden sahip olduğumuz sorusu Griffin'e göre esasen normatif faillığe sahip olduğumuz gibi bir gerekçeye değil, normatif failliğimizi korumanın hepimiz için gerekli olduğu kabulüne dayanmaktadır⁴².

Böylelikle Griffin, Gewirth'in faillik olarak adlandırdığı kavrama da bir içerik kazandırmak niyetindedir. Bu anlamda rasyonel faillik onun için yeterli bir başlangıç noktası değildir. Düşünür, sözü edilen failliğin, yaşamaya değer bir insan hayatı adına gerekli bir faillik olduğunu ifade eder ve bunu normatif faillik olarak adlandırır⁴³. Burada sözü edilen yaşamaya değerlik ise belirli bir hayat planı ya da Sokratik anlamda üzerinde düşünülen bir hayata işaret etmemektedir. Söz konusu faillik, aynı şekilde yalnızca bazı kapasitelere sahip olmak için değil, bu kapasiteleri kullanmak adına

---

³⁸ Ibid, s. 33.

³⁹ Ibid, s. 34-35.

⁴⁰ Ibid, s. 48.

⁴¹ GRIFFIN, 2010, s. 346.

⁴² Raz tarafından geleneksel yaklaşıma atfedilen özellikler doğrultusunda bu grupta konumlandırılmasına ve eleştirilere karşın Griffin: kendi yaklaşımında önem arz eden noktanın, kişiliğin korunmaya değer bir alanı olan 'otonomi ve özgürlük' olduğuna ve insanlar için normatif failliğin bu yanının ayrıcalıklı bir önemi olduğuna zira bu ikisinin saldırıya en açık yanlar olduğuna dikkat çekmektedir. GRIFFIN, 2010, s. 347.

⁴³ GRIFFIN, 2008, s. 45.

gerekli bir failliktir⁴⁴. Normatif faillik, Griffin'e göre insanların hayata bir anlam biçebilme kapasitesi demektir. Griffin insan hakları anlayışına ilişkin bir noktayı çekinmeden ortaya koymaktadır; bu da insan haklarının öznesi olan insanın *homo sapiens* olmaktan ibaret olamayacağıdır⁴⁵. Griffin, normatif failliğimizle yakın ilişkide olan üç temel hakka vurgu yapar. Bunlar otonomi, özgürlük ve refah hakları olmaktadır⁴⁶.

Griffin'in tasarladığı kişilik kavramı, Gewirth'in faillik kavramına nazaran çok daha yakın tarihli bir kavram olmakla birlikte yine de insan haklarının taşıyıcıları bakımından dışlayıcıdır. Bu bakımdan belirli eşikleri aşarak faillik taşıyıcısı olamayan özneler; örneğe zihinsel engelliler ya da çocuklar gibi gruplar açıkça bu tanımın dışında tutulmaktadır⁴⁷. Bunun dışında Griffin yaklaşımına yönelik Tasioulas tarafından dile getirilen bir eleştiri bu teoride yalnızca kişilik temelli menfaatlerin dikkate alındığı ve dolayısıyla sorumluluk yükleyen bir karakter atfedildiği ancak bir o kadar önemli olabilecek; insani başarılar, arkadaşlıklar ya da acı çekmekten kaçınmak yönündeki menfaatlerin aynı sorumluluğu uyandırmadığı yönündedir⁴⁸.

C. Tasioulas'ın Çoğulcu Temellendirmesi

Geleneksel yaklaşım altında ele alınabilecek yakın dönemli bir isimse Tasioulas olacaktır. Bunun nedeni, düşünürün etik bir temellendirmenin gereğini savunması ve insan haklarını ahlâki haklar olarak ele almaktan yana olması; ancak bununla beraber gerek yukarıda yer verilen rasyonel temelli gerekçelendirmeleri gerekse salt menfaat/ihtiyaç temelli gerekçelendirmeleri tatmin edici bulmaması ve her iki yaklaşıma yönelik eleştirileri sonucunda alternatifini ortaya koymasındır⁴⁹. Tasioulas,

---

⁴⁴ GRIFFIN, 2008, s. 47.

⁴⁵ Ibid, s. 34.

⁴⁶ Ibid, s. 51.

⁴⁷ Ibid, s. 85-91.

⁴⁸ TASIOULAS, John, "Taking Rights out of Human Rights", *Ethics*, Cilt: 120, Sayı: 4, 2010, (s. 647-678), s. 662.

⁴⁹ TASIOULAS, John, "Human Rights, Universality and the Values of Personhood: Retracing Griffin's Steps", *European Journal of Philosophy*, Sayı: 10, Cilt: 1, 2002, (s. 79-100).

insan hakları kavramını ahlâki bir kavram olarak ele almanın bir anlamda bu hakların ‘doğal haklar’ olarak adlandırılacağına mensup olmalarıyla ilgili olduğunu düşünür. Ona göre insan hakları tıpkı doğal haklar gibi evrensel ahlâki haklardır⁵⁰. Bu kabul, düşünürün insan haklarını etik bir temellendirmeye ele almasının da nedenidir. O hâlde bu haklar, yapay bir kurum ya da sözleşmenin meşruiyeti ile değil; akıl ve ahlâki bir gerekçelendirme yoluyla bulunup tanınacaktır. Dahası, insan haklarını doğal haklar geleneğinin bir uzantısı olarak görmek, düşünüre göre hem bu hakların sürekliliğini tanıyabilecek hem de bu hakları sonuç odaklı yaklaşımların sınırlamalarından koruyabilecektir⁵¹. Öte yandan insan haklarının evrensel ahlâki haklar oluşu, düşünüre göre bu hakların tarihsel değil kavramsal bir gerçekliğine işaret etmektedir⁵². Dolayısıyla Tasioulas, insan haklarının evrenselliği konusunu, doğal haklar geleneğinde olduğu gibi zamansız veya tarih öncesi/ötesi olarak ele almaz. Onun dayandığı evrensellik, tarihsel bakımdan sınırlı bir evrenselliştir. Bu sınırlılığın belirleyicisi ise modernitedir⁵³.

Tasioulas, insan haklarına ilişkin normatif temellendirmelerin genel özelliğini; bu haklara temel oluşturan değerlerin, başkaca değerlerden daha önemli ve ayrıştırılabilir nitelikte oldukları iddiasına sahip olmak şeklinde tanımlar. Böylece gerek belirlenebilecek bir takım insani menfaatler/ihtiyaçlar, gerekse bir ‘iyi yaşam’ tanımına atfedilen koşullar, normatif bir temellendirmede çıkış noktası olabilmektedir. Öte yandan düşünürün ‘koyu temelcilik’⁵⁴ (*extreme foundationalism*) adını verdiği yukarıdaki türdeki temellendirmeler, görünen o ki, insan haklarına temel teşkil edecek olan ve öncelikli değer olarak belirlenebilecek şeyin, insan

---

⁵⁰ TASIIOULAS, John, “Human Rights, Legitimacy and International Law”, **The American Journal of Jurisprudence**, Sayı: 58, Cilt: 1, 2013, (s. 1-25), s. 2.

⁵¹ TASIIOULAS, 2013, s. 7.

⁵² Ibid, s. 2.

⁵³ TASIIOULAS, 2012, s. 3.

⁵⁴ Tasioulas koyu temelciliğe ilişkin muğlak bir kriter verirken, bu kategoriye özellikle yerleştirdiği isimler olup olmadığını zikretmez. Ancak belirlediği kritere göre koyu bir temelcilik, insan haklarına temel teşkil edebilmesi bakımından bir ya da birden fazla önemli bulunan ve belirlenebilir değer üzerinden ilerleyen ancak insan menfaatleri kavramını bu alana dahil etmeyen yaklaşımlardır. TASIIOULAS, John., “On the Foundation of Human Rights”, **Philosophical Foundations of Human Rights** (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford, 2015, s. 48.

menfaatlerinden/ihtiyaçlarından bağımsız ve salt ahlâki değerler üzerine kurulu olmasından yanadır. Bu duruma bir örnek olarak insan haklarının temelindeki değer in özgürlük fikri olduğu yönündeki yaygın kabulü gösterir⁵⁵. Bu noktada yazara göre bir ikinci ön kabul ise insan onuru kavramı olabilmektedir. Esasında Tasioulas da kendi yaklaşımında insan onuru kavramından faydalanacak ve onu yaklaşımının bir ayağı yapacaktır ancak onun ayrıştığı nokta insan onurunu metafizik bir öge olarak, ya da Griffin’de görüldüğü üzere salt bir normatif faillik olarak değil, bizzat insan ihtiyaçları ile ilişkili bir biçimde ele almasıdır. Düşünürün, kendi temellendirmesinde insan onuruna yer vermesinin nedeni, insan haklarını ahlâki bir statü sorunu olarak görmesinden ileri gelmektedir. Ancak belirtildiği gibi bu statünün kökeni yapay ya da kurumsal bir gerekçe değil bizzat insan olma halidir. Bu noktada, türün ayrıştırılabilir kapasitelerinden kaynaklanan ve herkesçe eşit olarak paylaşılan bir ahlâki statünün insan onurunun dayanağı olduğunu ileri sürmektedir⁵⁶. Bununla beraber Tasioulas “temelciliğe dayanmayan temeller” adını verdiği çalışmasında kendi yaklaşımını ‘koyu temelci’ yaklaşımdan ayırır; zira bu yaklaşımlarda ön plana çıkan iki unsur bu hakların objektif temellerini ya meta-etik ya da bir normatifiğe dayandırmaktır⁵⁷. Tasioulas, kendi temelciliğinin çoğul değerler üzerine kurulu olduğunu ve burada değer çoğulluğuna dayanarak hem ahlâki hem de ihtiyaca dayalı özelliklere dayanabileceğini belirtir. Dolayısıyla Tasioulas’ın tanımında insan hakları, onur nedeniyle eşit bir ahlâki statüde/değerde olan insanların, aynı zamanda sahip oldukları ortak evrensel menfaatleri üzerine kuruludur. Bu ikili temellendirmenin moral ayağını insan onuru kavramı oluştururken; ihtiyati kısmını insan menfaatleri oluşturmaktadır. Ona göre, bir menfaat ya da ihtiyaç şayet ortak insanlığımızdan kaynaklanıyorsa ve içinde bulunduğu sosyo-tarihsel bağlamda karşı tarafa yüklediği sorumluluk makul ve anlaşılabilirse, o hâlde bu menfaat bir insan hakkı olabilmelidir⁵⁸.

---

⁵⁵ TASIoulAS, 2015, s. 48.

⁵⁶ TASIoulAS, 2013, s. 6.

⁵⁷ Meta-etik yaklaşımlar, insan doğasına ilişkin objektif bir saptamadan ya da metafizik bir özden yola çıkabilmektedirken; normatif yaklaşımlar, herhangi bir değer in insan için neden daha önemli ve ayrıcalıklı olduğunu belirlemektedir. TASIoulAS, 2015, s. 46.

⁵⁸ Ibid, s. 50.

Tasioulas'ın yukarıda yer verilen faillik statüsü temelli yaklaşımlarla ilgili en önemli eleştirisi, bu yaklaşımlarda insani menfaatlerin tamamen saf dışı bırakılıyor olması ve menfaat kavramına dayanan bir insan hakları yaklaşımının genellikle faydacılıkla eşleştiriliyor oluşudur. Buna örnek olarak yaşam hakkına ilişkin tek bir kişinin menfaatinin, sayıca daha fazla kişinin menfaatiyle çeliştiği durumlarda, sayıca çok olan kişilerin menfaatinin, diğer bir tek kişininkine galip gelebileceği yönündeki bir varsayımı ele alır. Bu bakımdan düşünürü göre statüye dayanan söz konusu temellendirmelerin iddiası, çatışan veya biri diğerine tercih edilmesi gereken menfaatler söz konusu olduğunda, insan haklarına ilişkin olası her türlü feragatin ya da değiş-tokuşun önüne geçebilmektir⁵⁹. İşte bu yaklaşımlar bakımdan konu edilen mutlak bir koruma, bu hakların, ancak, bir menfaati değil de bir statüyü koruduğu gerekçesiyle olabilmektedir⁶⁰. Ancak Tasioulas'a göre bu yaklaşımlarda göz ardı edilen nokta, menfaatleri konu edinen bir temellendirmenin her zaman faydacı ya da sonuç odaklı olmak zorunda olmadığıdır. Bir başka ifadeyle hem insani menfaatler kavramı hem de insan haklarının yüklediği normatif sorumluluk kavramı pekala aynı teoride yer alabilir. Bu noktada kendi yaklaşımını savunan düşünür, söz konusu menfaatlerin nasıl yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk doğurduğunu ise, teorisinin ahlâki ayağı olan insan onuru kavramı ile destekler. Bu anlamda çoğul değerler üzerine kurulu ancak ahlâki bir temellendirmeye yana bir yaklaşım sunar.

Tasioulas'ın 'temelciliğe dayanmayan temellendirmesi' ya da esnek temelciliği olarak nitelendirilebileceğimiz yaklaşımı, insan haklarının kaynağı sorusunu etikten bağımsız düşünmek istemeyen; bu haklara ilişkin bir başlangıç noktasını öncelikle ve öncelikli olarak moralitede arayan meraklılar için, tek bir seçilmiş 'değerliye' örnekse faillik, otonomi ya da kişilik kavramına değil de birden fazla değere dayanması nedeniyle bir soluk niteliğinde olabilir⁶¹.

---

⁵⁹ TASIIOULAS, John, "Towards a Philosophy of Human Rights", **Current Legal Problems**, Cilt: 65, 2012, (s. 1-30), s. 8.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Çok daha yakın tarihli olan bu yaklaşıma yönelebilmemiş değerlendirmelerden biri O'Neill tarafından kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda O'Neill, insan haklarına yönelik bir gerekçelendirmenin, 'hangi menfaatlere ilişkin bir sorumluluk doğurabileceği' ve dolayısıyla hangi insan haklarına karşılık gelebileceği sorusunun aksine, sorumlulukları yerine getirmekle mükellef taraf ve mercilerin açık

Öte yandan bu soluklanmanın değerlendirilmesi şüphesiz bu çalışmada konu edinilemeyen ve yine geleneksel görüş içinde yer alabilecek başkaca yaklaşımlar bakımından da ölçülebilmelidir. Dolayısıyla, bu bölümün sonunda yinelemek gerekirse, insan haklarına ilişkin felsefi temellendirmelere verilebilecek örnekler şüphesiz burada yer alan isimlerle sınırlı değildir. Nitekim diğer temellendirmeler arasında burada konu edinilen soruları bertaraf edebilen ya da başka sorulara ilişkin pencereler açan yaklaşımlar mevcuttur. Burada yalnızca bu isimlerin ele alınmış olması, ikinci başlıkta ele alınacak olan politik ya da pratik yaklaşımların eleştirilerinde de bilhassa burada konu edilmiş düşünürlerin yer alıyor olması bakımındandır.

II. POLİTİK (PRATİK) YAKLAŞIM

Politik ya da pratik yaklaşım olarak literatürde kendine yer bulan yaklaşım, her şeyden evvel, insan haklarının işlevsel yönünü ön planda tutmaktadır⁶². Bu da söz konusu hakları tarihsellik, kurumsallık ve uluslararası politikada oynadıkları rol bakımından değerlendirmeyi ve bu hakların pratikteki görevini açık kılmayı gerektirecektir⁶³. O hâlde bu yaklaşım dahilindeki çıkış noktası; söz konusu hakların pratik gerçekliklerinin, uluslararası politikada oynadıkları rol ve fonksiyonlarının ne olduğunun belirlenmesi ve eleştirilmesi olmalıdır. Bu bakımdan insan hakları, ahlâki bağlamlarından öte, uluslararası insan hakları hukukuna bağlı pratik nitelikleri ile önem kazanmaktadır⁶⁴. Bu ise bu hakların yaptırım gücüne odaklanmayı gerektirmektedir. Ancak bir sonraki bölümde eleştiri konusu yapılabileceği gibi bu düşünürlerin konu edindiği yaptırım unsuru, hukuki olmaktan çok siyasi bir yaptırıma karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda bu yaklaşım altında ele alınabilecek isimlerin ortak bir başka noktası,

---

edilebilmesinden ve böylelikle hakları değil sorumlulukları ön plana alan bir yaklaşımdan yanadır. O'NEILL, Onora, "Response to John Tasioulas", **Philosophical Foundations of Human Rights** (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, (s. 71-79), s. 73-78.

⁶² SCHABER, Peter, "Human Rights Without Foundations?", **The Philosophy of Human Rights: Contemporary Controversies**, (eds. G. Ernst/J. C. Heilinger), Berlin: De Gruyter, 2011, s. 61.

⁶³ İnsan hakları ve kurumsallık arasındaki ilişkiyi vurgulayan ancak bu çalışmada konu edinilmeyen bir isim de Pogge olabilir. Bknz: POGGE, Thomas "The International Significance of Human Rights", **The Journal of Ethics**, Cilt: 4, Sayı: (1/2), 2000, (s. 45- 69).

⁶⁴ BEITZ, 2009, s. 8.

insan haklarının, bugün devletlerin iç egemenlikleri argümanına ciddi bir sınırlama getirdiği ve bu hakların ihlali söz konusu olduğunda bunu gerçekleştiren devlete yapılabilecek müdahalelerin meşru olduğu yönündeki iddialarıdır.

Politik düşünürlerin durduğu nokta bakımından anlaşılması gereken önemli bir husus, insan haklarının etik bir karaktere sahip olmadığı gibi bir iddia değildir. Onların üzerinde durmak istediği nokta, böylesi bir çıkış noktasının ve buna ilişkin bir temellendirmenin pratikte olup biten insan hakları ihlal ya da uygulamalarını anlamlandırmak, eleştirmek ya da değiştirmek bakımından yeterli olmadığıdır⁶⁵. Politik düşünürler insanların ahlâki pozisyonları gereği bir takım hakları olduğunu kabul ederken, uluslararası insan hakları kavramının açıklamasının bu haklarla yapılması gerekliliğine itiraz ederler. Dolayısıyla, bu yaklaşım çerçevesinde, söz konusu evrensel insan hakları olduğunda, insanların sahip olduğu ve insan haklarının kendisinden türetilmesi gereken bir özelliğe, bir öncüle ihtiyaç yoktur. Bu yaklaşım altında ele alınabilecek düşünürlerin ortak noktaları yukarıdaki gibi özetlendikten sonra bu yaklaşımla ilişkilendirilebilecek üç isme değinilecektir. Bu isimlerin şüphesiz birbirleriyle ayrıştıkları ve kendi yaklaşımlarında ön plana çıkardıkları farklı noktalar olabilmektedir.

Yakın dönem liberal adalet teorisinde üzerinde sıkça durulmuş bir düşünür olan Rawls, politik yaklaşımın öne çıkan isimlerinden biridir. Burada Rawls'un üzerinde çokça yazılıp çizilmiş olan adalet teorisinin detaylarına ve terminolojisinin açıklamasına girmek mümkün değildir. Aynı şekilde burada Rawls'un olası bir insan hakları yaklaşımının etraflı bir değerlendirmesi ya da eleştirisi de yapılmayacaktır. Düşünüre değinilmesinin nedeni, insan haklarını ne ölçüde politik yaklaşımla ele aldığını örneklendirebilmek bakımındandır. Bu bakımdan söylenebilecek ilk şey, Rawls'un insan haklarının ahlâki bir temellendirmeye ya da bir insan doğası anlayışına dayanması gerektiği görüşünü reddettiğidir⁶⁶. Bu doğrultuda Rawls'u geleneksel düşünürlerden ayıran bir nokta, insan haklarına ilişkin bir açıklamayı ahlâk alanında değil, politik alanda aramasıdır. Bu politik alan, Rawls'un 'Halkların Yasası' kitabından belirlediği

---

⁶⁵ RAZ, 2010, s. 323-327.

⁶⁶ RAWLS, John, **The Law of Peoples**, Harvard University Press, 2000, s. 68.

şekliyle uluslararası ilişkiler alanıdır. Rawls, “özel ve aciliyeti olan bir haklar kategorisi”⁶⁷ olarak ele aldığı bu hakların temeli ya da içeriğinin ne olacağı konusuna bağlı olmaksızın, adil bir toplumda nasıl iş görecekları sorusuna odaklanmaktadır. Bu anlamda insan hakları, ‘iyi düzenlenmiş toplumları’ da kapsayan halklar arasında iş görecekları olan politik prensiplerdir. Bu bakımdan “insan hakları akılcı halkların haklarında özel bir rol oynayan haklardır: olası savaş gerekçelerine karşı sınırlandırıcı rol oynar ve rejimin iç otonomisinde limitlerin ne olacağını belirlerler”⁶⁸.

Rawls, insan haklarının kaynağının, insanların ahlâki yapısında, eşit değerinde ya da ahlâki veya zihinsel güçlerinde aranmaması gerektiğine; hakların böyle nosyonlara dayandırıldığında uluslararası alanda bazı toplumların kültürlerine aykırı bulunabileceğine işaret etmekte ve insan haklarına teorisinde esasen sınırlı bir yer vermektedir. Bu anlamda Rawls teorisinde insan hakları, savaşları ve savaşların sonuçlarını önlemek ve ülkelerin olası dış müdahalelerin şartlarını ortaya çıkarabilmek bakımından önemlidir. Dış müdahale söz konusu olduğunda, iyi düzenlenmiş liberal toplumların ve düzgün hiyerarşik halkların, insan haklarını tanımayan agresif bir devlete müdahalesinin gerekçesinin ne olabileceği sorusu karşısında Rawls, liberal devletlerin bu tür devletleri tolere edemeyeceğini, yasa tanımaz bir devletin herkes için bir tehlike olduğunu ve insanların böyle devletler değiştiği taktirde daha güvende olacağını gerekçe göstermektedir⁶⁹. Rawls, özel ve acil bir grup hak dediği haklar adına oldukça sınırlı bir insan hakları listesi sunabilmektedir. Bunlar köleliğin kaldırılması, vicdan özgürlüğü, kişi güvenliği gibi sayılı haklardır⁷⁰. Sunduğu listenin bu denli kısıtlı olmasının bir nedeni, sözü edilen hakların kınanmasının sağlanmasının hem akılcı liberal hem de düzgün hiyerarşik güçler tarafından olanaklı olmasını sağlamaktır. Öte yandan Rawls, insan haklarının ulusal, politik ve sosyal kurumların işleyiş ve düzeni için gerekli ancak yeterli olmadığını belirtmektedir. Düşünüğe göre insan hakları bu alanlarda hukuk düzen ve düzgün işleyiş adına kısıtlama görevi görecektir⁷¹.

---

⁶⁷ Öte yandan Rawls bu hakları anayasal haklardan ayırır. RAWLS, 2000, s. 79.

⁶⁸ Ibid, s. 79.

⁶⁹ Ibid, s. 81.

⁷⁰ Ibid, s. 79.

⁷¹ Ibid, s. 80.

Hukuki pozitivist bir isim olarak bilinen Raz da, günümüzde insan hakları kavramını, devletlerin egemenliğini sınırlayan haklar olarak görmekten yanadır. Raz, bu bakımdan Gewirth ve Griffin gibi düşünürleri insan haklarını insani bir statüye atfettikleri önemle temellendirmeye çalışmaları nedeniyle eleştirmekte ve bu temellendirmelerinin insan haklarının pratikte neden var olması gerektiğini açıklamakta yetersiz kaldığına işaret etmektedir⁷². İnsan hakları, Raz'a göre, bireyler tarafından sahip olunan bir çeşit ahlâki haklardır. Ancak bu haklar, devletler bu hakların koruduğu menfaatleri kolladığı sürece var olabileceklerdir. Dolayısıyla Raz, hakların ahlâki yönünü yadsımayan ancak aynı zamanda kutsamayan gerçekçi bir bakış açısından yanadır. Raz, geleneksel yaklaşımları üç noktada eleştirir. Bunlardan ilki geleneksel yaklaşımların haklar ve değerler kavramını birbirine karıştırdığı iddiasıdır. Bu yaklaşımın ikinci bir kusuru, hak olduğu iddia edilemeyecek talepleri haklar olarak formüle etmek yönündeki iddiasıdır. Son olarak da ahlâki bir temellendirmeden yola çıkıldığı durumlarda mevcut insan hakları pratiğinin ne aydınlatılabildiğini ne de eleştirilebildiğini dile getirmektedir⁷³. Raz da tıpkı Rawls gibi, insan haklarının bir toplumun iç egemenliği kavramına sınırlama getirdiği görüşüne sahiptir. Raz'a göre insan hakları bakımından egemenlik, devletlerin kendi eylemlerini meşru kılmak bakımından değil, diğer devletlerin müdahalelerinden korunmak için geçerli bir argümandır. O hâlde insan hakları ihlalleri, devletlerin yöneltebildiği egemenlik iddialarını geçersiz kılan bir durumdur. Bir başka ifadeyle devletler, yaptıkları başka yanlış uygulamalar için egemenlik iddiasına yönelebilecek olsalar da insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda bu iddia geçerli olmayacaktır⁷⁴. Öte yandan Rawls'dan farklı olarak Raz, insan haklarının yöneltilebileceği sorumlular bakımından yalnızca devletlerle sınırlı kalmaz. Ona göre her türden uluslararası kurum ve örgütler, şirketler, tüzel kişiler bireyler ve her türlü yerel makam insan hakları taleplerinin sorumlusu olabilecektir⁷⁵. Raz'ın Rawls'dan ayrıştığı noktalara ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer husus, düşünürün insanların 'sırf insan olmaktan ötürü' sahip olabilecekleri bir

---

⁷² RAZ, 2010, s. 323-327.

⁷³ Ibid, s. 324.

⁷⁴ Ibid, s. 328.

⁷⁵ Ibid, s. 329.

takım hakları olduğu fikrini topyekûn inkar etmemesidir. Bu bakımdan Raz, her ne kadar politik yaklaşımda konumlanmış olsa da ahlâk felsefesinin prensipleriyle insan hakları fikrine yaklaşmak konusunda katı bir noktada durmaz. Bir başka fark: Rawls'da olduğu gibi insan haklarının temeli konusunda iş görecektir olan 'kamu aklı' gibi bir kavramın Raz'ın yaklaşımında iş görmeyecek olmasıdır⁷⁶.

İnsan haklarına yönelik politik bir yaklaşımı benimseyen son bir isim olarak Beitz ele alınacaktır. Düşünürün bu pozisyonu almasını açıklayan bir nokta bu konudaki en temel kitabının önsözünde yer almaktadır. Beitz, bundan otuz sene evvel insan hakları konusunda yazmak isteyip sonrasında vazgeçişini, o dönem insan hakları konusunu siyaset teorisi için elverişli bir konu olarak görememiş olmasıyla açıklar⁷⁷. Ancak aradan geçen yıllar, bu hakları uluslararası ilişkiler alanında, uluslararası örgütler ve kurumların da katkısıyla dünya politikasında çok başka bir noktaya taşımış ve bugün her tek insan kişisi, global ölçekte önem arz eden bir konu haline almıştır. Bu bakımdan insan hakları, düşünürün değimiyle günümüzün 'kamusal ahlâkı' niteliğine bürünmüştür⁷⁸.

Beitz'e göre insan haklarına ilişkin mevcut kavramsallaştırmalar gerek pratik uygulamaları eleştirebilmek gerekse insan hakları doktrininin tarihselliğini gözetebilmek bakımından yetersizdir⁷⁹. Bu bakımdan düşünür, 'pratik' olarak adlandırdığı kendi yaklaşımında, insan haklarının aranacağı yer olarak global uygulamalara bakılması gerektiğini belirtir. Pratik yaklaşımın göz önünde tuttuğu iki nokta vardır. Bunlardan biri insan haklarının normatif ve diskursif niteliği, diğeri ise politik yönüdür. İşte, insan haklarının diskursif niteliği, başta Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi olmak üzere mevcut insan hakları sözleşmelerinde yer alan normlarla ilgilidir. Bu normlarsa; ilgili devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, ekonomik aktörler, ulusal ve global politik networkler ve toplumsal hareketler tarafından kullanılıp gözetilmektedir. Bu pratik, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlamış

⁷⁶ LIAO, S. Matthew / ETINSON, Adam, "Political and Naturalistic Conceptions of Human Rights: A False Polemic", *Journal of Moral Philosophy*, Cilt: 9, 2012, (s. 327-352), s. 327- 334.

⁷⁷ BEITZ, 2009.

⁷⁸ Ibid, s. 1.

⁷⁹ Ibid, s. 8.

ve bilhassa Soğuk Savaş sonrası dönemde yaygınlık kazanmıştır. Pratik yönde ise ön plana çıkan bu hakların bağlayıcılığı ve aciliyet taşıyan karakteridir⁸⁰. Dolayısıyla insan haklarının pratik anlamı, bu hakların sözü edilen yapı ve uygulamalar dahilinde oynadığı role bakarak bulunabilecektir⁸¹.

Mevcut felsefi temelli insan hakları yaklaşımlarını ele alan Beitz, bu yaklaşımları doğalcı ve sözleşmecî yaklaşımlar olarak ikiye ayırır ve her birine ilişkin tatminsizliklerini dile getirir. Beitz, bu bakımdan özellikle insan hakları ve doğal haklar arasında kurula gelen ilişkinin geçersizliğine yönelik üç nokta tespit eder. Bunlardan ilki, doğal haklar söyleminin pozitif hukuktan bağımsız bir karakter de oluşudur. Beitz bu durumun insan hakları için geçerli olamayacağını belirtir. Bir diğeri doğal hakların, karakteristik olarak, kurumlardan bağımsız olarak da mevcudiyetlerinin iddia edebilmesidir. Yazara göre bu durum da insan hakları için geçerli olamayacaktır. Söz gelimi sığınma hakkı ya da eğitim hakkı türünden haklar her durumda ancak bir yapı olan devlete yöneltilebilir nitelikte olan haklardır. Üçüncü eleştiri ise doğal hakların her zaman ve her yerde geçerli oldukları iddiasıdır. Beitz bu iddianın da insan hakları açısından tarihsel gerçeklikler ışığında geçerli olmayacağını belirtir⁸². Beitz'e göre, felsefi yaklaşımlar, bu hakların ne olduğu sorusunu, aynı zamanda bu hakların meşruiyetini ya da otoritesini açıklamak için de kullanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımlarda, bu hakların doğasına yönelmek aynı zamanda bu haklara neden uyulması gerektiği sorusuna da cevap olarak kabul edilmektedir. Oysa pratik yaklaşım bu hakların kavramsallaştırılması ve otoritesi arasında bir ayrıma dayanmaktadır⁸³.

Beitz, pratik yaklaşım dahilinde iki aşamalı bir model önermektedir. İnsan haklarının korunup gerçekleşir kılınmasına ilişkin sorumluların belirlenmesine yönelik önerdiği modelde öncelikli rol devletlerde, devletler bu konuda başarısız olduklarında ise uluslararası toplum üzerindedir. Düşünür, bu modelin üç özelliği olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, insan haklarının tanımına ilişkindir. Buna göre, insan hakları, modern

---

⁸⁰ Ibid, s. 8.

⁸¹ BEITZ, Charles, "The Force of Substantive Rights", **Philosophical Foundations of Human Rights**, (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, s. 539.

⁸² BEITZ, 2009, s. 54-58.

⁸³ Ibid, s. 107-108.

dünyanın yarattığı öngörülebilir/standart tehditler karşısında, acil bir takım kişisel menfaatleri koruyan haklardır. Bu haklarsa bizzat devletlerden oluşan modern dünya düzeniyle ilgilidir⁸⁴. Beitz, bu bakımdan insan haklarının her zaman ve her yerde geçerli oldukları iddiasını kabul etmemektedir⁸⁵. Düşünür, acil kişisel menfaatler ve standart tehlikeler ifadesiyle ne anlatmak istediğine de bir açıklık getirir. Bu bakımdan bir menfaatin acil olması onun evrensel ya da herkes için geçerli olması gibi bir iddia taşımaz. Burada söz konusu ihtiyaç yönelten kişi bakımından ele alınacaktır⁸⁶. Standart bir tehlike kavramı ise hakkın içinde var olabileceği toplumsal koşullar dahilinde değerlendirilmelidir⁸⁷. Modelin ikinci özelliği insan haklarının öncelikli olarak devletlerin politik yapılanmalarını ilgilendirmesidir. Her devlet hem kendi vatandaşının hem de toprakları üzerinde yaşayanların bu haklarını korumakla yükümlüdür. Bu korumanın biçimi ve içeriği söz konusu hakkın o toplumdaki sosyo-politik bağlamına göre değişebilir ancak insan haklarının korunması bir devlete en azından şu üç sorumluluğu yükler⁸⁸. Devletler ve organları, konu edilen menfaate anayasaları, yasaları ve kamu politikaları ile saygı göstermek zorundadır. Devletler bu menfaatleri başka organ ve faillerden gelebilecek tehlikelere karşı korumakla yükümlüdür ve son olarak devletler gönüllü bir yoksunluk halini seçmemiş olanlara yardım etmekle yükümlüdürler. Devletler bu yolla bu hakları hem kendilerinden hem de devlet dışı organlardan gelebilecek tehditlerden korumakla yükümlüdür. Bunları gözetmeyen bir devletin insan haklarını ihlal ettiğini söylemek mümkün olacaktır⁸⁹. Modelin üçüncü ve son özelliği, insan haklarının aynı zamanda uluslararası bir mesele oluşuna yöneliktir. Bir devletin kendi vatandaşlarının insan haklarını korumak konusundaki başarısızlığı, devlet dışındaki ikincil uluslararası aktörlerin devreye girebilmesi için haklı bir neden oluşturur⁹⁰. Bu, aynı zamanda uluslararası bir sorumluluk konusudur.

---

⁸⁴ Ibid, s.109.

⁸⁵ BEITZ, 2015, s. 539.

⁸⁶ BEITZ, 2009, s.110.

⁸⁷ Ibid, s. 111.

⁸⁸ BEITZ, 2015, s. 539.

⁸⁹ BEITZ, 2009, s.109.

⁹⁰ Ibid.

Maddi haklar özelindeki bir çalışmada Beitz, insan haklarına yönelik dört noktayı yineler. Öncelikle, söz konusu haklara ilişkin bir ihlal, bu hakkın ahlâki anlamıyla sınırlı kalacak dar bir biçimde anlaşılmalıdır. Zira burada ahlâki bir ihlal değil, bizzat hakkın korunmasından birincil derecede sorumlu olan devletlerin pozitif ve negatif yükümlülükleri söz konusudur. Nitekim kimi zaman bir devlet, bizzat bir hak ihlali niyetinde olmadan da bir insan hakkı ihlalinde bulunabilir. Kötü düzenlenmiş politikalar buna bir örnektir. Bu noktada ikincil olarak dış aktör ve organların rolünü yineler. İnsan hakları ihlalleri söz konusu devletin dışındaki aktör ve organları harekete geçirmek konusunda, söz konusu ihlal ölçüsünde bir gerekçe niteliğindedir. Üçüncü nokta, bugünkü uluslararası pratiğinin, insan hakları ihlallerini, uluslararası ve ulus ötesi eylemlerin bir sebebi olarak görmesidir. Bu bakımdan ilk akla gelebilen askeri müdahaleler olsa da Beitz bunun dar bir yaklaşım olduğunu söyler ve kendi modelinde şiddet içermeyen yaptırım ve müdahalelere dikkat çeker. Son olarak tüm bu sıralanan özelliklere bakarak bugün insan haklarını devletlerarası ilişkilerin ve kamu politikalarının kurucu bir unsuru olarak görebileceğimizi belirtir⁹¹.

Politik yaklaşımda konumlanan düşünürlerin aralarında farklar bulunmakla birlikte özetle ortak oldukları noktalara baktığımızda karşımıza katı bir evrenselciliği benimsemedikleri gerçeği çıkar. Ancak bilhassa Raz, sırf katı bir evrenselciliği reddettiği için kendisini rölativist bir konumda da görmediğinin altını özellikle çizer⁹². Bir başka ortak özellik, bu hakların, devletlerin egemenliğine meşru bir dış müdahale sağlayabilmesi bakımındandır. Buna paralel bir diğer özellik bu hakların tarihselliğine ve bilhassa uluslararası insan hakları hukukunun ve ilgili kurumların gelişimine paralel ele alınmasıdır. Politik yaklaşımın eleştiri konusu olan bir noktası, insan hakları yaklaşımını mevcut ve değişmez olarak algılanan bir dünya düzenine dayandırması bakımındandır. Örneğin devletlere yönelik dış müdahale ya da katı egemenlik ve geleneksel devlet kavramlarının bulunmayacağı kozmopolit bir dünya düzeni düşünülecek olduğunda, bu yaklaşım insan haklarını anlamlandırmak bakımından

---

⁹¹ BEITZ, 2015, s. 540-541.

⁹² RAZ, 2010, s. 335.

cevapsız kalacaktır⁹³. Öte yandan belirtmek gerekir ki insan haklarına ilişkin politik bir yaklaşım, burada ele alınan düşünürlerle sınırlı kalmak zorunda değildir. Yalnızca dış müdahale ve egemenlik ekseninde düşünülme ve aynı zamanda uluslararası sorumluluk kavramını ahlâki bağlamından koparmayan yaklaşımlara ilişkin örnekler de vardır⁹⁴.

III. HUKUKİ YAKLAŞIM

A. Buchanan ve ‘Yansıtmacı’ Görüşe İtirazı

İnsan haklarına ilişkin felsefi temelli geleneksel yaklaşımın ve bu hakların uluslararası işlevine odaklanan politik yaklaşımın dışında değinilebilecek bir üçüncü grup hukuki yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda ele alınabilecek ilk isim Buchanan olabilir. Buchanan da insan hakları pratiğine odaklanan politik düşünürlerle benzer bir noktada durmaktadır ancak bu pratikte diğer düşünürlerde söz konusu olduğu gibi devlet ve egemenlik odaklı bir bakış açısı değil, uluslararası insan hakları hukukunun bu pratikteki rolüne ilişkin bir önem hakimdir. Dolayısıyla Buchanan’a göre insan hakları, şayet uluslararası pratiğe bakarak anlamlandırılacaksa, bu, uluslararası insan hakları hukuku pratiği olmalıdır⁹⁵. Üstelik yazara göre bu vurgu, devletlerin mevcut pratiklerini değiştirebilmek bakımından, moraliteye yapılacak bir vurgudan çok daha etkilidir⁹⁶. Buchanan, insan haklarının üzerinde uzlaşmayı en az ve temel bir takım haklarla sınırlı tutan dar görüşlü yorumlamalara değinir; modern insan hakları olarak adlandırdığı ve bugün çeşitli sözleşmelerde ve anayasalarda yer bulan haklarsa bu görüşün eleştiri konusu olabilmektedir⁹⁷. Bu eleştiri ise sözleşmelerde yer alan bütün hakların gerekçelendirilemeyeceği yönündedir. Bu görüş, kimi zaman bu hakların bütün kültür

⁹³ TASIOLAS, John, “Are Human Rights Essentially Triggers for Intervention”, **Philosophy Compass**, Cilt: 4, Sayı: 6, 2009, (s. 938-950), s. 938- 946.

⁹⁴ Buna bir örnek olarak yine Pogge verilebilir. POGGE, Thomas, **World Poverty and Human Rights**, Polity, 2002.

⁹⁵ BUCHANAN, Allen, **The Heart of Human Rights**, Oxford University Press, New York, 2013, s. 3.

⁹⁶ BUCHANAN, 2013, s. 8.

⁹⁷ BUCHANAN, Allen, “Human Rights and the Legitimacy of the International Order”, **Legal Theory**, Cilt: 14, Sayı: 39, 2008, (s. 39-70), s. 41.

ve dinlerde bulunabileceği yönünde bir örtüşen konsensusla aşılmaya çalışılır. Ancak yazara göre bunun da yeterli olmadığı durumlar vardır⁹⁸. Bu bakımdan söz gelimi son derece cinsiyetçi bir toplumda kadınlara neden ayrımcılık yapılmaması gerektiği ve buna ilişkin bir insan hakkı kabul görmeyecektir. İşte, bu gibi noktalarda kurumsallaşmış insan haklarına dayanmak, meşruiyet tartışmaları bakımından çok daha elverişlidir. Bu noktada Buchanan, modern insan haklarının neler olduğunu belirleyen, sözleşmelerle garanti altına alan ve koruyan kurumların bilgisel bir fonksiyonu olduğunu ileri sürer. Bu bakımdan yazara göre Birleşmiş Milletler sisteminde yer alan koruma mekanizmaları, bölgesel koruma sistemlerine ait insan hakları mahkemeleri gibi başvuru uygulamaları, modern insan haklarının soyut felsefi haklardan ve listelerden somuta büründüğü örneklerdir. Sözü edilen her kurum ve icraatları insan haklarının modern ve uluslararası boyutunu oluşturur, bu boyutta her gün daha fazla önem kazanır ve korudukları bu hakların gerekçelendirilmesi sorununa epistemolojik bir kaynak görevi görür⁹⁹.

Buchanan'a göre güncel felsefi yaklaşımlarda göze çarpan iki temel eksiklik vardır. Bunlardan biri, bu yaklaşımların uluslararası insan hakları hukuk sisteminin gelişimde söz konusu olan moralitenin göz ardı edilmesidir. Bir başka ifadeyle sözü edilen bu sistemin kendi meşruiyeti sorusu felsefi yaklaşımlarda konu edilmemektedir. Felsefecilerin insan haklarının uluslararası hukuk boyutuna ilişkin çok az şey söylüyor oluşunun nedenini ise uluslararası hukuka önem verilmemesi veya bu konuya azımsayıcı bir bakış açısıyla yaklaşıyor oluşuna bağlar. Bu bakımdan bu bakış açısında hukuk, ancak mevcut ahlâki standartları gerçek kılabilmekten ibarettir¹⁰⁰. İkinci eksiklik ise felsefi yaklaşımı savunan düşünürlerin kendi kavramsal yaklaşımları konusundaki dayatmacı tutumlarıdır. Buchanan, söz konusu insan hakları olduğunda, kimi felsefi yaklaşımların, adeta yalnızca tek bir doğru kavram varmışçasına ve bu onlarınkiymiş gibi bir tutum sergilediklerini belirtmektedir¹⁰¹.

---

⁹⁸ BUCHANAN, 2008, s. 43.

⁹⁹ Ibid, s. 61.

¹⁰⁰ BUCHANAN, 2013, s. 50.

¹⁰¹ BUCHANAN, 2013, s. 10.

Bu doğrultuda, Buchanan'a göre uluslararası insan hakları, ahlâki hakların hukuka bürünmüş hali değildir. Başka bir deyişle bu haklar olduklarından ibarettir ki bu da onların hukuki nitelikte haklar olmaları demektir. Hukuki haklarsa her zaman bir ahlâki hakka karşılık gelmek zorunda değildirler ve meşruiyetleri her zaman ahlâki haklara yapılacak bir gönderiye muhtaç değildir. Bu bakımdan hukuki haklar, pekâlâ insan ürünü olan araçlardır ve gerekçelendirilmeleri tek bir ahlâki çıkış noktasından değil, birden fazla ahlâki değerlendirmeden yola çıkarak yapılabilir. Buchanan'ın bu noktada ileri sürdüğü ve aynı zamanda katılmadığını belirttiği bir tutum 'yansıtmacı görüş' (*mirroring view*) adını verdiği yaklaşımdır. Buna göre, felsefi bir bakış açısına sahip yazarlardan bazıları, uluslararası insan hakları kurallarına bir meşruiyet kazandırırken, Buchanan'ın 'yansıtmacı görüş' adını verdiği yanılığa düşmektedirler. Bu yanılığa ise söz konusu uluslararası bir insan hakkının, evvelden beri var olduğu iddia edilen bir ahlâki hakka dayandırılmasıdır¹⁰². O hâlde 'yansıtmacı görüş' bir uluslararası insan hakkı hukuk kuralını savunurken, buna ilişkin bir moral hakkın mutlaka olmuş olması ya da olduğu varsayımına dayanır. Üstelik bu yanılığa, kimi hakların kabul edilmesinde görülebileceği gibi kimi hakların da reddedilmesinde kendini göstermektedir. Buna bir örnek olarak Griffin'in düzenli bir tatil hakkının bir insan hakkı olarak sayılamayacağı konusundaki önermesini ele alan Buchanan, düşünürün böylesi bir hakka karşılık gelecek bir ahlâki hak bulamadığından hareketle bu çıkarıma vardığını, bu düşünme biçimininse yansıtmacı görüşün tipik bir görünümü olduğunu belirtir¹⁰³. Buchanan'a göre, uluslararası insan hakları hukukunun kaynakları çoğulcu ahlâki gerekçelerde aranabilecektir ve bu bağlamda kimi zaman bireyler özelinde geçerli olan ahlâki bir hakka sahiplik haricinde, devletler ve ilgili kurumlar üzerinde olan ahlâki bir sorumluluk kavramı da iş görüyor olabilecektir. Yazarın belirttiği üzere, hukuki haklar olan uluslararası insan hakları çoğu kez ahlâki haklara dayandırılmaktadır. Buradaki yöntemse genellikle şu şekilde ilerlemektedir: dayanılan ahlâki gerekçe her ne ise -örneğin kişilerin menfaati ya da failliği gibi kavramlar- bu şey insan hakları talebinin yöneltildiği tarafa bir sorumluluk yüklemektedir. Oysa Buchanan'a göre insan hakları çok çeşitli türden sorumluluklar yükleyebilmektedir ve bu her zaman tek bir bireyin

---

¹⁰² Ibid, s. 14.

¹⁰³ Ibid, s. 19.

sahip olduğu ahlâki haklara dayandırılmayacaktır. Örneğin sağlık sistemi ve bu sistemin gereklilikleri söz konusu olduğunda, devlet tek bir kişinin sağlıklı olabilmeye ilişkin bir ahlâki hakkından yola çıkmaz. Bu doğrultuda düşünürce göre, bugün uluslararası insan hakları arasında yer bulan ifade özgürlüğü, sağlık hakkı ya da demokratik bir yönetim hakkı gibi bazı haklara sahip olmayı açıklayabilmek için karşılık gelen ahlâki haklar mevcut değildir¹⁰⁴. Ancak önemli olan şey, hukuki haklar olarak gördüğü insan haklarının dayandırabileceği bir ahlâki gerekçe olmadığı durumlarda da bu hakların bir yaptırım gücü oluşudur. Bu nokta ise uluslararası insan hakları bakımından iki nedenle önemlidir. Bu gerçeklikten yola çıkarak bu haklar iki şeyin sağlanmasına sebebiyet verir. Bunlardan ilki, her tek insana ilişkin eşitlikçi bir statü sağlanması işlevidir. İkinci işlevi ise, asgari bir iyi hayat ve refaha ilişkin işlevidir¹⁰⁵. Örneğin hukuki bir insan hakkı olarak ele aldığı sağlık hakkı, devletlere aşı programlarını uygulama yükümlülüğü ya da demokratik bir yönetim hakkı olarak ele aldığı hak adil seçimler yapmak yükümlülüğü yükler. Ancak Buchanan'a göre bu yükümlülüklerin doğması bu hakların büyük bir grup insanın menfaatini ve otonomisini korumayı amaçlaması bakımındandır. Yani, burada bireylerin ahlâken sahip olduklarını iddia edecekleri bir hak ve bu yönde bir felsefi temellendirme değil, sorumluluk temelli bir gerekçe söz konusu olacaktır¹⁰⁶. O hâlde hukuki insan hakları, ahlâki haklardan daha geniş bir kapsama alanına sahiptir ve bu hakların gerekçeleri konusunda çoğulcu olmakta fayda vardır.

B. Besson ve Normatif Ahlakilik Yaklaşımı

Bu bölümde ele alınacak bir başka isimse Besson olacaktır. Yazar, insan haklarının hukuki teorisi olarak savunduğu yaklaşımda kendini analitik bir hukuk felsefesinden ve bilhassa normatif bir pozitivizmden yana ve Raz, Waldron çizgisinde

---

¹⁰⁴ BUCHANAN, 2013, s. 52.

¹⁰⁵ Ibid, s. 274.

¹⁰⁶ Ibid, s. 63-64.

konumlandığını belirtir¹⁰⁷. Besson, insan hakları teorisyenlerinin çıkış noktasının bir ideal ya da soyut bir ahlâk teorisi değil mevcut hukuki pratik olması gerektiğini ileri sürer. İnsan hakları teorisi, bu bakımdan ahlâk felsefecileri tarafından belirlenmiş sorularla değil, bizzat insan hakları pratiğinde ortaya çıkan zor sorularla başlamalıdır¹⁰⁸. Öte yandan yazara göre, insan hakları avukatlarının eylediğinin aksine, konu edilen hukuki pratiğin kendisi de felsefi irdelemelere yer verebilecektir. İnsan hakları her ne kadar ahlaki, politik ve hukuki bir normatiftik sunuyor olsa da, Besson güncel insan hakları teorisinin, bu hakların hukuki boyutunu göz ardı ediyor olduğu eleştirisi ile yola koyulur¹⁰⁹. Üstelik Besson'a göre bu, yalnızca geleneksel yaklaşım açısından değil politik yaklaşım açısından da geçerlidir. Bu açıdan hem geleneksel yaklaşım hem de politik yaklaşım insan hakları standartları ve pratik arasındaki boşluğu açıklamak bakımından yetersizdir ve bunun nedeni insan haklarına içkin olan hukukilik unsurunun yeterince dikkate alınmamasıdır¹¹⁰.

Besson, etik teoriler olarak ele aldığı yaklaşıma örnek olarak Griffin ve Tasiolulas'ın yaklaşımlarına değinir ve her iki yaklaşımda da hukuka atfedilen ikincil rolü problemlili bulur. Yaklaşımlarında farklar olmakla birlikte iki düşünürün de problemlili ortak noktalarından biri, var olan uluslararası insan haklarını moralite ile gerekçelendirmek ve örtüştürebilmek konusundaki tutumlarıdır¹¹¹. Benzer biçimde, politik teori içinde daha farklı bir noktada gördüğü Beitz'in yaklaşımında da, insan haklarının hukuki yönünün yalnızca insan hakları belgelerinin tarihselliğine yapılan bir atıfla sınırlı kaldığına değinir¹¹². Öte yandan Besson, Beitz tarafından sıklıkla normatif

---

¹⁰⁷ BESSON, Samantha, "Legal Human Rights Theory", **Companion to Applied Philosophy** (eds. K. Rasmussen/ K. Brownlee/ D. Coady), Wiley-Blackwell, 2017, s. 335.

¹⁰⁸ Ibid, s. 334.

¹⁰⁹ BESSON, Samantha, "Human Rights Moral, Political, or Legal: First Steps in a Legal Theory of Human Rights", **The Role of Ethics in International Law** (ed D.E. Childress), Cambridge University Press, USA, 2012, s. 214.

¹¹⁰ Ibid, s. 216.

¹¹¹ Ibid, s. 222.

¹¹² Ibid, s. 227.

pratiğe vurgu yapıldığı hâlde bu hakların hukuki yönünün bu normatifliğin anlaşılmasına dahil edilmemiş olmasını bir eksiklik olarak nitelendirir¹¹³.

Besson'a göre insan hakları günlük dilde karşımıza karşılıklı bir moralite çerçevesinde değil, daha ziyade hukuki ve politik bağlamda çıkmaktadır. Buna bir örnek, insan hakları söz konusu olduğunda sosyal ya da politik bir statünün aklımıza gelişidir ki statü kavramı yazara göre çoğu zaman hukuki bir karakter taşımaktadır. İnsan hakları aynı zamanda gerekli kurum ve kuruluşları sorumluluk üstlenmeye iter ve bu yerine getirme görevi yine hukukla ilişkilidir. Dolayısıyla insan haklarına yönelik bir temellendirme bu hakların gerek iç hukuk gerekse uluslararası hukuktaki karakteri ile başlamalıdır¹¹⁴. Yazarın insan haklarına bakış açısı farklı çalışmalarına bakarak anlamlandırılmaya çalışıldığında yaklaşımındaki Raz etkileri de açığa çıkar. Bu bakımdan yazarın eşitlik ve insan hakları arasında kurduğu ilgiye ilişkin bir çalışmada, eşitlik kavramının temelinde bulunan ahlâki statü kavramı ile yola koyulduğu görülür. Yazara göre eşitlik kavramı, eşit bir ahlâki statünün kabulü ile başlamaktadır ancak bu statünün hukuki bir düzlemde konu oluşu genellikle politik bir eşitlik ile ilişkilidir. İşte, ahlâki eşitliğe ilişkin bir statüden, politik eşitliğe ilişkin bir statüye geçilmesinde aracı olabilecek olan şey insan haklarının hukukiliğidir. Bu bakımdan insan hakları, bir hukuki statüyle korunacak olan eşit ahlakiliği ele almak için elverişli araçlardır. Bu noktada insan haklarını ahlâki ve politik bakımdan eşit bir statünün sonucu değil, bu statüye ulaşmanın aracı ve inşası olarak görür¹¹⁵. Öte yandan yazar, insan hakları kavramını sözü edilen statüyle eş ya da birlikte ele almaz. Bu bakımdan yazarın insan haklarını tanımlarken dayandığı kavram insan menfaatleri kavramıdır. Besson'a göre bunun nedeni, menfaat kavramının hakların dinamik karakteri ile uyumlu oluşu, menfaatlerin sadece türe özgü olmayışı ve ahlâki çoğulculuğa izin veren niteliğidir. Neticede evrensel menfaatler aynı kalırken, onlara ilişkin insan hakları değişebilir. Son olarak menfaatler her türden ahlâki statüye ilişkin

---

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ BESSON, 2017, s. 332.

¹¹⁵ BESSON, Samantha, "Human Rights and Constitutional Law" **Philosophical Foundations of Human Rights** (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, s. 283.

olabileceği için insan doğasının özelliklerine sıkı sıkıya bağlı kalmayı gerektiren yaklaşımlardan daha avantajlıdır¹¹⁶.

Besson, Raz etkisiyle insan haklarını evrensel ahlâki hakların tamamı değil ancak bir türü olarak ele alır. Bu haklar temel ve genel insan menfaatlerine kimi zaman müdahale edilmesinin, kimi zaman da müdahaleden kaçınılmasının önüne geçmek için vardır. Sözü edilen menfaat kavramını ele alırken de yine Raz'a dayanır. Bu menfaat, bir başkasına görev/sorumluluk yükleyebilecek bir ağırlıktaysa ancak o zaman ahlâki bir insan hakkının varlığından söz edilebilecektir. Bu bakımdan Raz'ı yineleyerek hakları, menfaatler ve yükümlülükler arasındaki araçlar olarak ele alır. İşte insan hakları da evrensel ahlâki nitelikte haklardır çünkü bunların koruduğu menfaatler tüm insanların ortak durumuna dayanmaktadır. Öte yandan yazar, evrensel bir ahlâki hakkın, ancak hukuki bir hak olarak kabul edilip kurumsallaştığı ölçüde bir insan hakkı olarak kabul edileceği görüşündedir. Bir başka ifadeyle hukuki insan hakları, dar anlamda, bu haklardan doğan yükümlülükler yalnızca ahlâki değil, aynı zamanda hukuki de olduğunda konu olacaktır¹¹⁷. Bu bakımdan hukukun özel türden bir ahlâki normatiflik içerdiğini savunur¹¹⁸. Bütün ahlâki haklar, hukuki haklar olarak tanınıp kabul görmeyebilir ancak bu insan hakları için geçerli değildir. Yani, evrensel bir ahlâki hakka saygı gösterip göstermemek gönüllülük esasına dayanırken söz konusu hak bir hukuki insan hakkına dönüştüğünde kurumların sorumluluğu devreye girecektir. Yazara göre nasıl ki politika eşit bir ahlâki statüyü politik bir eşitliğe dönüştürüyorsa, hukuk da evrensel ahlâki hakları insan haklarına dönüştürmeye yarar¹¹⁹. Besson, hukuki insan haklarının, bu haklara karşılık gelen bir ahlâki haktan bağımsız da var olabileceği konusunda Buchanan'la örtüşmektedir. Bu anlamda her evrensel ahlâki hakkın hukuki bir hakka dönüşemeyebildiğini ancak bir hukuki insan hakkının moraliteye gönderme yapılmaksızın da meşrulaştırılabileceğini düşünür¹²⁰. Diğer yandan, her evrensel ahlâki

---

¹¹⁶ BESSON, Samantha, "The Egalitarian Dimension of Human Rights", *Arkiv für Rechts und Sozialphilosophie Beiheft*, Cilt: 136, Sayı: 19, 2013, (s. 19-52), s. 27-28.

¹¹⁷ BESSON, 2013, s. 39.

¹¹⁸ BESSON, 2017, s. 333.

¹¹⁹ BESSON, 2013, s. 40.

¹²⁰ BESSON, 2017, s. 333.

hakkın hukuki bir koruma bulamayacağını da altını çizer¹²¹. Öte yandan yine de pek çok uluslararası insan hakkı konu olduğunda moralite ve hukuk arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur ve Besson'a göre bu ilişkiyi çözmek normatif teori için en ilginç konulardan biridir. Bu bakımdan yazar, insan haklarını ahlâki bir hak olarak görebilmenin ancak söz konusu evrensel ahlâki hakka karşılık gelen bir hukuki insan hakkı varsa ve kabul bulmuşsa mümkün olabileceğini söyler. Yani, evrensel olduğu düşünülen bir ahlâki hak, ancak kurumsallaşmış ve hukuken garanti altına alınmış olduğu sürece bir insan hakkı olarak sayılacaktır¹²². Buna paralel, Buchanan'ın 'yansıtmacı görüş'ü eleştirmesine bir ölçüde katılır ancak yazarın yaklaşımında var olan hukuki ve ahlâki haklar arasında kesin bir ilişkisizliği de reddeder¹²³.

Besson'un hukuki insan hakları teorisinde ön plana çıkan ve yaklaşıma ilişkin fark yaratan iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki insan haklarının, diğer ahlâki hakların aksine, yalnızca hukuken tanındığı ölçüde var olabileceği iddiasıdır. Dolayısıyla hukuken tanınma insan hakları için bir zorunluluktur¹²⁴. İkincisi ise insan haklarının hem ahlâki hem de hukuki nitelikte haklar oluşudur. Burada ayrıcalıklı olan nokta, insan haklarını yalnızca ahlâki haklar olarak görmenin olanaklı olmaması, bu haklara ahlâki hakların bir türü olma niteliğinin ise ancak hukuk aracılığıyla sağlanmasıdır. Bir başka ifadeyle, insan hakları kavramı Besson'a göre normatif karakterini hukukla kazanır¹²⁵. Yazar bu yaklaşımın insan haklarının doğasını anlamak ve meşruiyeti sorusuna cevap vermek bakımından diğer yaklaşımlara göre daha elverişli bulur ve analitik bir hukuk teorisinin pekala insan hakları teorisi içerisinde yer bulabileceğini belirtir¹²⁶.

Görece yakın tarihli olan hukuki bir insan hakları yaklaşımı ilgili yukarıda ele alınan yazarlar ışığında söylenebilecek olan şeylerden ilki bu yaklaşımda var olan pragmatizme ilişkindir. Gerçekten de konuyu uluslararası hukuk boyutu ve

---

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ BESSON, Samantha, "International Human Rights Law and Mirrors", *Esil Reflections*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, (s. 1-11), s. 1- 2.

¹²⁴ BESSON, 2015, s. 285.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ BESSON, 2017, s. 338, 339.

sorumluluklarla ele almak isteyenler için yaklaşım iş görücü olabilir. Zira birbiriyle çekişen felsefi temellendirmeler arasında kaybolup gitmek işten değildir ve bir ölçüde düşünceden daha hızlı yol kat etmiş olan bir hukuki insan hakları pratiği sonu gelmez meşruiyet sorularını bir ölçüde hukukun meşruiyeti argümanı ile bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda Buchanan tarafından kavramsallaştırılan ‘yansıtmacı görüş’e ilişkin yine düşünür tarafından yöneltilen itirazların kısmen doğru olduğu düşünülebilir. Öte yandan her iki ismin de yaklaşımında büyük ölçüde var olan bir hukuk fetişizmi başlı başına bir sorgulama konusu olabilir. Hukukun, bu hakların varlığına ilişkin bir meşruiyet aracı olarak görülmesinin insan hakları fikrinin doğası ve tarihi ile ne derece uyumlu olduğu tartışılabilir. Aynı şekilde bu yaklaşım, insan haklarının insan sorusunu, en iyi ihtimalle yalnızca; eşitlik, statü ve hak sahibi olmak konularıyla sınırlı bırakmakta ve herhangi bir şeyin insan hakkı olmaya değer olup olmadığı sorusunu yeterince sahiplenmemektedir.

SONUÇ

Çalışma dahilinde bugün güncel uluslararası insan hakları teorisi literatüründe ön plana çıkabilen bazı isimler ve yaklaşımları konu edinilmiştir. Bu anlamda geleneksel, politik ve hukuki insan hakları yaklaşımları, bu yaklaşımlarla konum almayı tercih etmiş belirli yazarlar özelinde ele alınmıştır. Bütün bu değerlendirmeler dahilinde teorik anlamda görece daha zengin tartışmaların ‘geleneksel’ olarak adlandırılabilen ve insan haklarına öncelikle ve öncelikli olarak ahlâki haklar olarak yaklaşan yaklaşımlar bünyesinde olduğu söylenebilir. Zira daha önce belirtildiği üzere bu yaklaşım bünyesindeki tartışmalar yalnızca burada yer verilen isimler ve yola çıktıkları kavramlarla sınırlı değildir. Ancak söz konusu zenginliğin pratikte ne derece iş görür olduğu ve insan hakları sorusunun olası ‘mükemmel’ bir temellendirmeye mi çözümleneceği, konuya mesafeli yaklaşan yazarlar tarafından da dillendirildiği üzere, bir tartışma konusudur. Öte yandan geleneksel yaklaşım, insan haklarının sadece temellendirilebilmesi sorusu ile değil aynı zamanda sınırı, sayısı ve bir ölçüde sorumluları gibi sorularla da ilgilenmektedir. Bu doğrultuda, bugün tarihsel olarak korunmayagelmiş ya da fiziksel ve teknolojik değişimler öncesinde korunmaya gerek

duyulmamış herhangi bir istem için insan hakkıdır diyebilmek, bizi er ay da geç geleneksel yaklaşım içinde uygun bir temel aramaya yönlendirecektir. Buna paralel, yaklaşıma diğer yaklaşımlar tarafından getirilen eleştirilerde ön plana çıkarsa, bu yaklaşımdaki kavram dayatmacılığı ve insan haklarının pratik yönüne ve yükümlülerine yeterince odaklanmadığıdır. Kavram dayatmacılığı sorunu anılan kimi örneklerde daha çoğulcu temellerle aşılabilir gibi görünse de, geleneksel yaklaşım, insan hakları pratiğiyle arasındaki uçurumu kapatmak ve pratiğin hızını yakalamak konusunda daha az avantajlı olarak ele alınmaktadır.

Politik ya da pratik yaklaşım altında yer verilen düşünürlerin ortak noktası, yaklaşıma adını da verdiği üzere insan haklarının devletler ve diğer uluslararası nitelikli kurumlardan oluşan bir dünya düzeninde nasıl bir işleve sahip olduklarına ilişkin tutumlarıdır. Bu anlamda insan hakları en çok da devletlerin egemenliklerine yönelik meşru bir sınırlama aracı olarak görülmesi nedeniyle önemlidir. Bu düşünürler, felsefi bir problemten ibaret kaldığı ölçüde, bu hakları yerine getirmekle ilgili yükümlülüklerin sadece kişilerle sınırlı kalacağı yönünde bir çekinceyle hareket etmektedirler. Öte yandan bu yaklaşıma yöneltilebilecek en önemli itiraz, insan hakları ve uluslararası müdahale arasında kurdukları yakın ilişkiye yönelik olabilir. Bu, uluslararası toplumun gerek bu türden müdahalelere her zaman değil ancak ‘menfaatiyle örtüştüğü’ ölçüde başvurması; hem de başvurabildiği durumlarda ortaya çıkan insan hakları ihlalleri düşünülecek olduğunda esaslı bir tartışmayı beraberinde getirecektir. Yine, bu yaklaşımın mevcut statükoyu iyileştirmekten çok pekiştirdiği ve ötesi bir dünya düzenini öngöremediği bakımından eleştiriler de mevcuttur.

Çalışma çerçevesinde ele alınan son yaklaşım olan hukuki yaklaşım da politik yaklaşımla kısmen örtüşebilmektedir. Politik yaklaşımda yaptırım unsuru politik araçlarla olabilirken hukuki yaklaşımda yaptırımın meşruiyeti hukuk ve bilhassa uluslararası hukuka dayandırılabilir. Bu haklar söz konusu olduğunda anayasal düzenlemeler ve uluslararası hukukla arasında bir harmoni ve tamamlayıcılık olduğu varsayımına dayanan isimlerin, aynı zamanda hukukun yaptırım gücüne bir ahlakilik atfettiği de görülmektedir. Şüphesiz böylesi bir yaklaşımda hakim olan ‘yüksek hukuk beklentisi’, yaklaşımdan yana olan isimlerin içinde buldukları coğrafyaların hukuk

gelenekleri ve pratikleri ile de ilişkilidir. Oysa uluslararası hukuka atfedilen bu önem, eleştirel yaklaşımlar bakımından başlı başına bir tartışma konusu olup, bugün gelinen noktada bu konu bambaşka ölçütlerle de ele alınabilmektedir. Hukuki yaklaşım, insan hakları temelciliğinden kaynaklanan ve insan haklarını minimize etmekten yana kimi görüşler karşısında mevcut hukuki araçların ve pratiğin daha kapsayıcı olduğu durumlarda elverişli bir argüman olabilir. Ancak buradaki sorunsal insan hakları adına daha özgürlükçü ya da kapsayıcı bir yorumun yalnızca hukuka teslim ediliyor olmasıdır. Bunun olumlu örnekleri olabileceği gibi, olumsuz örnekleri de olacaktır.

KAYNAKÇA

- AYBAY, Rona, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye** (1945-1948), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- BEITZ, Charles, **The Idea of Human Rights**, Oxford University Press, New York, 2009.
- BEITZ, Charles, “The Force of Substantive Rights” **Philosophical Foundations of Human Rights** (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, (s. 535-555).
- BESSON, Samantha, “Human Rights Moral, Political, or Legal: First Steps in a Legal Theory of Human Rights”, **The Role of Ethics in International Law**, (ed. D.E. Childress) Cambridge University Press, USA, 2012, (s. 211-246).
- BESSON, Samantha, “The Egalitarian Dimension of Human Rights”, **Arkiv für Rechts und Sozialphilosophie Beiheft**, Cilt:136, 2012, (s. 19-52).
- BESSON, Samantha, “Human Rights and Constitutional Law” **Philosophical Foundations of Human Rights**, (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, (s. 279-300).
- BESSON, Samantha, “Legal Human Rights Theory”, **A Companion to Applied Philosophy**, (eds. K. Rasmussen/ K. Brownlee/ D. Coady), Wiley-Blackwell, 1. Baskı, 2017, (s. 328-342).

- BESSON, Samantha, “International Human Rights Law and Mirrors” **Esil Reflections**, Cilt:7, Sayı: 2, 2018, (s. 1-11).
- BEYLEVELD, Deryck, “What is Gewirth and What is Beyleveld?”, **Ethical Rationalism and the Law**, (eds. P. Capps/ S. Pattinson), Hart Publishing, 2017, (s. 233-255).
- BEYLEVELD, Deryck/BROWNSWORD Roger, **Human Dignity in BioEthics and Biolaw**, Oxford University Press, 2001.
- BUCHANAN, Alan, “Human Rights and the Legitimacy of the International Order” **Legal Theory**, Cilt: 14, 2008, (s. 39-70).
- BUCHANAN, Alan, **The Heart of Human Rights**, Oxford University Press, New York, I. Baskı, 2013.
- DOUZINAS, Costas, **Hukuk Adalet ve İnsan Hakları** (Çeviren ve sunanlar: R. Sağlam/ K. Akbaş), NotaBene Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- ERDOĞAN, Mustafa, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Hukuk Yayınları, 7. Baskı, 2019.
- FREEMAN, Michael, “The Philosophical Foundations of Human Rights” **Human Rights Quarterly**, Cilt: 16, Sayı: 3, 1994, (s. 491-514).
- GEWIRTH, Alan, “The Basis and Content of Human Rights”, **Georgia Law Review**, Cilt: 13, 1978, (s. 1143-1170).
- GEWIRTH, Alan, “Why There Are Human Rights”, **Social Theory and Practice**, Cilt: 11, Sayı: 2, 1985, (s. 235-248).
- GEWIRTH, Alan, **The Community of Rights**, University of Chicago Press, USA, 1998.
- GÖZLER, Kemal, **İnsan Hakları Hukuku**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2017.
- GRIFFIN, James, **On Human Rights**, Oxford University Press, I. Baskı, 2008.
- GRIFFIN, James, “Human Rights and the Autonomy of International Law”, **The Philosophy of International Law**, (eds. S. Besson, /J. Tasioulas), Oxford University Press, New York, 2010, (s. 339-357).

- HUSAK, N. Douglas, “Why There Are No Human Rights”, **Social Theory and Practice**, Cilt: 10, Sayı: 2, 1984, (s. 125-141).
- KOHEN, Ari, “The Possibility of Secular Human Rights”, **Human Rights Review**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2005, (s. 49-75).
- KUÇURADİ, İoanna, **İnsan Hakları Kavramı ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2007.
- KUÇURADİ, İoanna, **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2009.
- LIAO, S. Matthew / ETINSON, Adam, “Political and Naturalistic Conceptions of Human Rights: A False Polemic”, **Journal of Moral Philosophy**, Cilt: 9, 2012, (s. 327-352).
- MACINTYRE Alasdair, **After Virtue**, University of Notre Dame Press: Indiana, 3. Baskı, 2007.
- MARITAIN, Jacques, **Human Rights: Comments and Interpretations A Symposium Edited by Unesco**, UNESCO Publications, 1948.
- O’NEILL, Onora, “Response to John Tasioulas” **Philosophical Foundations of Human Rights**, (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, (s. 71-79).
- POGGE, Thomas, **World Poverty and Human Rights**, Polity, 2002
- POGGE, Thomas, “The International Significance of Human Rights”, **The Journal of Ethics**, Cilt: 4, Sayı: (1/2), 2000, (s. 45- 69).
- RAZ, Joseph, “Human Rights Without Foundations” **The Philosophy of International Law**, (eds. S. Besson, /J. Tasioulas), Oxford, 2010, (s. 321-339).
- ROSEN, Michael, **Dignity: Its History and Meaning**, Cambridge University Press, 2012.
- RAWLS, John, **The Law of Peoples: With the Idea of Public Reason Revisited** , II. Baskı, Harvard University Press, 2000.

- RORTY, Richard, “Human Rights Rationality and Sentimentality” **On Human Rights: Oxford Amnesty lectures**, (eds. S. Shute, S. Hurley), BasicBooks, 1993, (s.111-135).
- TASIOULAS, John, “Human Rights, Universality and the Values Of Personhood: Retracing Griffin’s Steps” , **European Journal of Philosophy**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2002, (s. 79-100).
- TASIOULAS, John, “Are Human Rights Essentially Triggers for Intervention” **Philosophy Compass**, Cilt: 4, Sayı: 6, 2009, (s. 938-950).
- TASIOULAS, John, “Taking Rights out of Human Rights” **Ethics**, Cilt: 120, 2010, (s. 647-78).
- TASIOULAS, John, “Towards a Philosophy of Human Rights”, **Current Legal Problems**, Cilt: 65, 2012, (s. 1-30).
- TASIOULAS, John, “Human Rights, Legitimacy and International Law”, **The American Journal of Jurisprudence**, Cilt: 58, Sayı: 1, 2013, (s. 1-25).
- TASIOULAS, John, “On the Foundations of Human Rights”, **Philosophical Foundations of Human Rights**, (eds. R. Cruft /M. Liao/ M. Renzo), Oxford University Press, Croydon, 2015, (s. 45-71).
- TEPE, Harun, **İnsan Hakları Felsefesi**, Bilgesu Yayıncılık, 2019.
- TEPE, Harun, “İnsan Hakları Eleştirileri Üzerine Düşünmek”, **Posseible Düşünme Dergisi**, Sayı: 16, 2019, (s.7-18).
- Tesmeralsekdiz** (İnsan Hakları Nasıl Hak Hangi İnsan), (eds. B. Eren/ E. Koyuncu), Sayı: 4, 2009.
- UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayıncılık, 2014.
- WARD, Tony, “Two Schools of Legal Idealism: A Positivist Introduction”, **Ratio Juris**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2006, (s. 127-140).